

Čilgehus Eanodaga gildii Gilbbesjávrrí guovllu oppalašláva ráhkadeami váste

Govva Nils-Matti ja Mia Vasara, Másealvárri 25.4.2021. Govas gielkámáđijaid olggobeale lustamohtorgielkávuodjima luottat.

Klemetti Näkkäljärvi
Dierpmis ay
26.4.2021

Bargogohčus	3
Metodat	3
Čoahkkáigeassu	3
SÁMI KULTUVRA JA BOAZODOALLU GUOVLLUS	4
Historjá	4
Oppalaš dieđut	6
Dáláš guovllu boazodoallu	7
BOAZOBARGGU BARGANDILIT GIEHTARUOHTTASA GUOVLLUS JA DAHKKIT, MAT DAIDDA VÁIKKUHIT	8
OASSEOPPALAŠLÁVAS OVDAN BADJÁNAN EVTTOHUSAT	14
LÁVVARÁHKADEAMI VÁIKKUHUSAT SÁMI KULTUVRII JA BOAZODOLLUI	18
BOAZODOALUS JA SÁMI KULTUVRAS	23
DÁLKKÁDATRIEVDAMA VUHTII VÁLDIN LÁVVARÁHKADEAMIS	24
Giitosat	27
Gáldut	28
Čuovus 1 Miehtanskovvi	31
Čuovus 2 Gažaldagat	32

Bargogohčus

Čilgehusa ulbmilin lea doaimmat Gilbbesjávrrri oppalašlávva ráhkadeami doarjjan ja buvttadit dieđu lávvačilgehusa várás. Čilgehusa sisdoalus ja ulbmiliin sohppojuvvui Eanodaga gielddain ráđđádallamis 25.3.2021.

Čilgehusas vuojudivuvo čuovvovaš áššiide:

- sápmelaš eallinvuohki ja historjá Gilbbesjávrrri birra
- mot boazodoallu lea iežáhuvvan áiggiid jalgii
- mat váikkuhusaid sámi kultuvrii ja boazodollui leat turismmas ja eará eanangeavaheamis
- dálkkádatrivdama vuhtii váldin lávvaráhkadeamis sámi kultuvrra dáfus
- lávvaráhkadeami váikkuhusat sámi kultuvrii ja boazodollui

Čilgehus luobahuvvo Eanodaga gieldda atnui ja jearahallanvuložiidda dutkanetihkalaš geavada jalgii. Čilgehusa almmolašvuođas ja joatkkaávkástallamis mearrida Eanodaga gieldda.

Metodat

Čilgehus ollahuhttojuvvui njukča-cuoŋománus 2021 nu ahte jearahallojuvvoje sápmelaččat, geat orrot Gilbbesjávrrri guovllus. Informánttat (jearahallanvuložat) devde miehtanskovi (čuovus 1) ja jearahallama doarjjan ledje almmolaš dási gažaldagat (čuovus 2). Dasa lassin informánttat merkeje Eanodaga gieldda doaimmahan lávvagártái dehálaš guovlluid, mat leat mávssolaččat sámi kultuvrii ja boazodollui. Jearahallamat báddejuvvoje. Jearahallamat jerrojuvvoje davvisámegillii.

Informántan ledje: Per Antti Labba, Nils-Matti Vasara, Juha Tornensis, Tuomas Aslak Juuso ja Mihkal Valkeapää. Jearahallamat dahkkojuvvoje njunnálagaid informánttaiguin earret Tuomas Aslak Juuso, gii jearahallui gáiddusoktavuođain Zoom-prográmmain ja Mihkal Valkeapää, gean jearahallan dahkkojuvvui šleađgaboastta bakte. Čilgehusas ii čujuhuvvo geange ovttaskas informántii, muhto litterášuvdnaoasit leat anonymiserejuvvon. Muhtin ovttaskas dieđuide lea čujuhuvvon namain, guđe informánttas diehtu lea ožžojuvvon.

Čeahkkáigeassu

Čilgehusa vuodul lávvaevttohusas ii leat dakkáražžan doarjja guovllu sápmelaččaid gaskavuodas ja váikkuhusat muosáhuvvojit hui biehtadahkkásiin. Informánttat evttohit huksema odđasit čuoziheami huksenvuođu oktavuhtii, mii juo lea leame, ja turismii várrejuvvon doaimmaid gáržžideami.

Lávvaevttohus árvaluvvui aiddostahttojuvvot mángga sajes ja earenoamážit identifiseret sihke njuolggo- ja kumulatiivvalaš váikkuhusaid lávvaevttodaga ja dán váikkuhusviidodaga boazodollui ja sámi kultuvrii sihke luonddu mánggahápmásašvuhtii ja dálkkádatrivdamii. Čilgehusas buktojuvvui ovdan, ahte láva váikkuhusguovlu gokčá oba Giehtaruohtasa, daningo lávva ollahuvadettiinis buvttálii deattu vuogáiduhttit Giehtaruohtasa boazodoalu guohtuneatnamiidda, mat gáržot geažos áigge, ja visot siiddaid guohtuneatnamat gáržžole, daningo viidodagat bázále bohccuid guohtunanu olggobeallái.

Čilgehusa vuodul lávvaevttohus galggalii aiddostahttit ja gávdnat vugiid, mot láva biehtadahkes váikkuhusat boazodollui sáhttet gohccojuvvot. Čilgehusas leat bukten ovdan jearahallamiin ovdan

badjánan evttohusaid váikkuhusaid oažžuma nu unnin go vejolaš. Čilgehusa vuodul siiddain lea válmmasvuohka ja hállu searvat láva ovddidanbargui.

Čilgehusas bođii ovdan, ahte Meahciráđdehus ja giella galggale ovttasráđiid ovddidit turisttaid oahpisteami ja neavvuma johtimis boazodoalloguovllus, doaibmamis spiehkastatdilis sihke eará doaimmaid váikkuhusain boazodollui ja sámi kultuvrii. Meahccejohhtalus bearráigeahčču lea vealtameahttun lasihuvvot, daningo geinnodagaid meahccejohhtalus boadálíi lassánit sakka juos lávvaevttohus ollahuvvá. Juo dál geinnodagaid olggobeale meahccejohhtalus dagaha áru guovllu boazodollui.

Sámi kultuvra ja boazodoallu guovllus

Historjá

Čálalaš čujuhusat Giehtaruohttas boazodoalus leat juo gaskaáigge rájes Ruovdnila siiddas, man maŋisboahhti joatkaga guovllu dáláš boazobargit ovddastit. Siidda osolaččat leat mutkon maŋjitgaskaáigge 1500-logus Jieknjameara riddui ja leat juo dalle šaddan dovvdusin boazonomádan (Korpijaakko 1989). Sámi árbevirolaš dieđu mielde geavahus livččii ollán guhkkelii historjái. Boazobargu ja goddebivdu bargojuvvui guhká bálddalaga Eanodagas gitta 1800-logu rádjái (Clarke 1997). Jagi 1751 Ruotta-Suoma ja Dánmárku-Norgga gaski dahkkon Strömstada rádjesoahpamuša lassibeavdegirjjiis, Lapp Codicilis, dáhkiduvvui sápmelaččaide rasttildit ráji ealuideasetguin. Stáhta dáhkidii sápmelaččaide ee. rievtti rasttildit rájiid ealuideasetguin boazobargo-, bivdo- gávppašanulbmilis. Dát riekti joatkahuvai jagi 1852 rádjegiddema rádjái (ee. Näkkäljärvi 2000).

Giehtaruohttas sápmelaččaid návddašaneatnamiidda gulai guhkedáleš guovlu, masa gulle viidodagat Suoma Giehtaruohttas rájes gitta Jieknjameara rádjái. Dálveeatnamat ledje Giehtaruohttas ja Valkeapää, Vasara, Labba ja Magga sihke Nikodemusa sogat johte Norgii geasseguohtneatnamiiddáseaset, njeallje vuosttažin namuhuvvon gitta Jieknjameara rittu rádjái (Linkola 1972; Korpijaakko 1989; Korpijaakko-Labba 2000). Strömstada soahpamuša rádjerasttildanriekti Suoma ja Norgga gaskkas gomihuvvui jagi 1852 ja Suoma ja Ruotta gaskkas jagi 1889. Gažaldatvuloš rádjegiddemat loahpahe árbevirolaš stáhtaid rájiid rasttildeaddji johtima ja dagahe orrunrievdamiid sámi guovllus (ee. Aarseth 1989: 64-78; Korpijaakko-Labba 2000: 113, 142-147; Pennanen 2000). Daláš rádjestengemat bukte buncaraggáid ealloboazodolliide, geat šadde ohcat ođđa guohtneatnamiid massojuvvon geasseguohtneatnamiid sadjái.

Giehtaruohttas boazosápmelaččain, geat ledje čáliuvvon Eanodagas, oassi Maggain mutko Nuorta-Eanodahkii, oassi Anára Guhtturii, oassi Gihttela ballasii ja Nidodemusat mutko Soađegili Vuohču guvlui Eanodagas (Näkkäljärvi 2013). Boazobargu joatkahuvai iežáhuvvan diliin ja dat lihkestuvai daningo boazosápmelaččat baste vuogáiduhittit boazobarguset ođđa johtingeainnuide, gáiddus ja luondduset beales iežálágán orrunuovdagiidda ja nuppe dáfus maid danin, ahte rádjegiddema čavga bearráigeahčču lei measta veadjemeahttun. Boazosápmelaš sáhtii leat čáliuvvon heaggagirjjiide muhtin váldegottis, muhto orrut ja guođohit eanas jagi nuppi riikkas. Govát johte oarjjil Čieknjalvákki rájes ja guođohe vel 1950-logu Norgga bealde ja Silisjávrris lei gárdi dán áiggis dološbázahussan. Čavgánan rádjebearráigeahčču loahpahii dan dađistaga ja maŋemusat dalle go ráji nala šattai cagganáidi 1950-logus (informánta Juha Tornensis). Vasara

jelgii su máttuide gullevaš Durra soga siidaolbmuid geassebáiki lei Norgga bealde (Informánta Nils-Matti Vasara). Maiddái Labba muitala iežas soga guođohan Norgga bealde (Informánta Per Antti Labba)

Govva 1 Giehtaruhttasu govllu johtingearinnut 1900-logu álgologijagiid rájes gitta 1960-logu beallemuddui

Gártta gáldut: Linkola 1965; Informántta. Gártamateriála: Eananmihtidanlágádus, báikedáhtavuodđu & nammarádju, SYKE coraline eanangovččas.

Giehtaruohhtasa boazosápmelaččat vuogáiduvve iežáhuvvan dillái rádjegiddemiid maŋŋel ja johtti boazobargu gáržžui stáhta rájiid siskkobeallai. Johtima davimus viidodat lei geasseguohtuneatnamat Gilbbesjávrrre duoddariin, Mallás, Háldis, Ávžžášjávrrre duoddariin sihke Virdnis ja dálveguohtuneatnamat Songemuotkkis, Bálojoganjálmmis, Beattegis ja Gárasavvonis, gč. govva 1. Johtin joatkahuvai gitta 1960-logu beallemuttu rádjái, man maŋŋel boazobargu suldojuvvui Gárasavvona ja Gilbbesjávrrre duottarguovlluide. Dáláš boazosápmelaččat gullet njuolggo, boatkkahis maŋŋisboahhtijoatkagii guovllu vuosttaš boazodolliin. Guovllu orrun lea leamaš ollásit sápmelaš, iežá orrun leavvagođii Giehtaruohhtasa guvlui 1900-logu beallemuttu maŋŋel. Maŋemus boazosápmelaččat orrugohte dáluide 1970-logu ollodahkii. Sápmelaččaid orrun gillifierpmádaga ollái. Šadde gilit dálveeatnamiid lahkosiidda luodda- ja gillifierpmádaga ollái.

Mielčuovvu gártagovva čájeha Giehtaruohhtasa guovllu guohtunmolsahuddama 1900-logu álggus. Jahkodatjohtineatnamat ledje johtingeainnuid birra ja lahkosiin. Govas sáhtta fuobmát, ahte guohtuneatnamat leat gáržon lulábealde. 1900-logu beallemuttus Bienni siida ovtastuvai iežá siiddaide. Giehtaruohhtasa bálgesa lullioasis lea 1900-logu álggu rájes siiddastallan Ergona siida.

Sápmelaš searvvušuogádagas eai leat árbevirolaččat čavgadit sohkaelliid jelgii juhkkujuvvon barggut dehe árvoceahkkálasat. Sihke nissonat, dievdut ja mánat leat oassálastán boazobarggus guođoheapmái ja iežá boazobargui ovttaeardásaččat. Boazosápmelaš servošiin sohkaeallerollat sierranišgohte dállooruma jelgii. Vaikko duohta guođohanbargu lea čoahkkanan eanasin dievduide, de nissonat leat searvan ja servet en aktiivvalaččat boazobarggu jahkodatdáhpusaide ja eaiggáduššet maid bohccuid. Boazodoalu hálddahan- ja doarjjavuogádat ii daga vejolažžan dan, ahte mánggas seamma veagas barggale ámmátboazobarggu ja dávjá akta boazobargi guođoha oba veaga bohccuid.

Árbevirolaš sámi searvvušráhkadus lea siida, mii lea gohčoduvvon suomagillii maid namain *lapinkylä*. Siida lea dábálaččat oktiisearvan, mii vuodđuduvvá fuolkevuhtii, mii bargá ealáhusaiguin dihto árbevirolaš sohkaeatnamiin. Sápmelaččain leat leamaš siiddat guollebivddu, meahccebivddu ja boazobarggu váste. Siidavuogádat lea leamaš oktasaš iešvuohki buot Suoma golmma sámi giella- ja kulturjovkui (Näkkäljärvi 2000). Boazodoalus siiddat, mat gohčoduvvojit suomagillii dálá áigge *tokkakunta* namain, leat en bálgesiid siste boazobarggu barganovttadagat. Bálgesa ovddasvástádus lea leamaš lágas mearriduvvon barggaid dikšumis, muhto siiddat barget iešheanalís boazobarggu duohta barggu ollahuhttimis. Sápmelaš searvvušuogádaga vuodđun lea fuolkevuohhtavuogádat, mii dihtto sámegeiela terminologiiias ja boazosápmelaččain mearkaoallivuogádagas, mii čájeha fuolkevuohhtaortnega. Suomas hubmon sámegeielain lea hui dárkkes fuolkevuohhtaterminologija, mii sirre buolvvaid gitta viđat buolvva rádjái, nuortalaččain vel dárkkit.

Oppalaš dieđut

Giehtaruohhtasa bálgesis leat boazoeaiggádat gaskamearálaččat 172 ja bálges lea viidodagas dáfus Suoma stuorimus bálges. Guohtuneatnamiid viidodat lea 4 671 km². Dáláš infrastruktuurra oassi bálgesa eananviidodagas lea 8,12 km² ja váikkuhusguovlun lea árvoštallon 4,57 % eananviidodagas. Árvoštallamis leat adnon buorin dutkiid ráhkadan avádatarvvut ja

árroárvoštallamat (Kumpula ee. 2019). 2000-logus gaskamearálaš eallit guđđojuvvon bohccuid dávjodat lea leamaš 2,3 km². Giehtaruohhtasis boazodoallu lea elešis ealáhus ja visot boazobargit leat sápmelaččat. Boazoeaiggádiid mearri lea loktaneame ja maiddái nuorat leat bohtán ealáhusa ollái. Giehtaruohhtasa bálgesis sámegiela sajádat boazobarggus lea gievra. Bálgesa boazobarggu vuodđun lea bohccuid ollesáigásaš guođoheapmi, árbevirolaš diehtu ja sámii kultuvrra árbevieruide ja luonddu ja bohccuid dovdan dán guovllus lea earenoamáš gievra.

Giehtaruohhtasa dábálaččamus luonddutiipat leat duottarguolbanat, lagešvuovddit ja jeakkit. Giehtaruohhtasa eananviidodagas jeagelguolbanat leat 35,4 %, danas-, lasta- ja šaddoeatnamat 28 %, jeakkit 23,6 % ja juovvás duottarbálljážat 11,8 % (Kumpula ee. 2019: 21).

Luondduriggodatguovddáš čuovvu boazoguohtoneatnamiid dili jeavddalaččat. Guohtunressaid massima geažil eatnamat leat guhkás birrajagi guohtonanus, vaikko árbevirolaš sámii guohtunmolsahuddan- dehege jahkodatjohtinortnet viggojuvvo bajásdoallat. Giehtaruohhtasa guovllu duottarmihttárat leat dagahan roasuid lagešvuvddiin. Jagiid 2002-2006 roassoviidodat lei s. 863 km². Roassoguovlu lei vuolleeatnamiin, muhto dat viidui maid ordda bajábeale viidodahkii (Kopistoo ee. 2008). Giehtaruohhtasa bálgesa guvlui čuhcet hui olu boraspirevahádat. Giehtaruohhtasa guovllus lea hui deahtta geatkenállii. Geatkenállii lea aktasaš Norgga ja Ruota lagasguovlluiguin. Boraspiriin guovllus lea maid albbas ja guovža ja hárve maid gumpe. Gumpe bohtá speadjat guvlui ránnáriikkain. Dasa lassin leat maid goaskimat ja mearragoaskimat.

Dáláš guovllu boazodoallu

Giehtaruohhtasa guovllu guohtuneatnamat leat juhkkuojuvvon bienasta bitnii sierra siiddaid gaska. Guovllus leat njeallje stuorit siidda: Bálojávri-Gulddána (Ergon) (lulli), Gová-Labba (gaska ja oarjeoassi) ja Ávžžášjávri (davvioassi) siiddat ja Vasara siida (davvioassi; Bearas Gilbbesjávri). Vasara ja muhtin oassái Gová-Labba siidda guohtuneatnamat leat Gilbbesjávri oppalašlávva viidodagas ja iežá siiddaid oasil dat gullet lávvema váikkuhusguvlui. Dát siiddat juohkásit viidáseappot boazobargodiliid jelgii go lea dárbu 10-11 dálvesiidii. Siiddat ordnejit boazobargguset ja ordnejit miessemerkema/rátkimiid iežaset viidodagain. Bálgesa bohccuin eatnasat bibmojuvvojit giđdat suinniin ja fuođdariiguin. Jahkodatjohtináidi bálgesa nuortadavvioasis sirre Ávžžášjávri siidda ja Gová-Labba siiddaid guohtuneatnamiid sihke jagi 2001 válbmanan jahkodatjohtináidi earuha Gulddán-Bálojávri (Ergona) siidda guohtuneatnamiid ránnásiiddain.

“Mii biebmagodiiimet 1990-logu loahpas, go ledje garra goavvejagit, dat lei bággu, go dat livčče muđuid jápmán. Jagi mañnel válddiimet áldduid guottehangárddis, dat lei jagi 1997. Biebman álgá dál guovvamánu rájes. Rievdamat álge 1990-logu álggu goavvejagiin, dalle dat dálkkádat rievdagodii. Vuosttaš váttis dálvvis 1992-1993 vel cevze, muhto go dat bođii nuppes 1997-1998, de lei bággu biebmagoahtit. Bohccot eai livčče ceavzán luondduguohtumiin. Dingguimet tráilergurpmiid jelgii suinniid iežamet ruovttušiljuide, main riemaimet biebmat. Muittusdahan lei vel ovttá Norgga beale siidda vearrás goavvedálvi 1980-logu loahpas, go daid bohccot maste min ellui, Ruota beallái ja juohke báikái... Dathan orro ovttá dálvvi das min luhtte dalle. Dathan masse sihkarit badjel beali ealus heajos boazojagi čuovvumuššan. Go midjiide bohte garra goavvejagit 1990-logus, guovtte háve 5 jagi siste, de lei bággu biebmagoahtit. Ná 20 jagi mañnel go jurddaha, nu dat lea leamaš buorre min boazohommegii. Muohta lea álgodálvi dávja oba unnán, muhto dehan dat bohtáge, garra muohtamánathan leat guovvamánus cuoŋománnui, muhtin muddui juobe miessemánnui. Giehtaruohhtas lea juovvás báiki ja johtin meahcis váttis ja várálaš go lea unnán muohta.” Informánta, badjel 65 jagi, ealáhatolmmoš, Giehtaruohhtas. Luoikkaheapmi SAAMI-fidnu loahpparaporttas, Näkkäljärvi ee 2020.

Guođohanbargu lea hui sorjavaš birasdiliin, daningo mohtorfievrruiguin vuodjin meahcis lea hui váttis bajášhámiid, eananvuođu juovváivuođa ja arvima/muohttima dihte. (Näkkäljärvi ee 2020, 81). Gilvvohalli eanangeavahus laktása earenoamážit luonddugeavahussii ja dan sierra vugiide.

Boazodollui lea boahán lassiealáhussan turismadoaibma; masa gullet ee. turisttaid heargevuojiheamit, bohccuid geahčadeapmi ja daid biebman. Giehtaruohttasa lávvaguovllus muhtin sápmelaš veahka bargá turismadoaimmain boazoealáhusa olis. Jearahallanvuložat leat buktán ovdan, ahte turismadoaibma bargojuvvo ehtalaččat ja nu ahte boazodoallu gudnejahttojuvvo eaige turisttat dolvojuvvo duoddarii, muhto turisttaiguin vuddjojuvvo luodda- ja gillifierpmádaga lahka. Dán lági mielde gudnejahttojuvvojit gait boazosápmelaččaid rievttit ja guohtunráffi. Dát lea maid ehtalaš, dehege eai gáibiduvvo alcceseaset stuorit rievttit turismadoibmii go mii eará turismafitnodagain lea.

Giehtaruohttasa guovllus boazobargomáallet rievdagohte hui jođánit 1990-logu álggu rájes. Váttes dálvedilit laktásit muhtin oassái positiivvalaš NAO (Davvi-Atlántta oskillašuvdna) -indeksii, goas dálvvit leat bivvalat, arvát ja bieggát. Dalle lea hui stuora riska jieknagokčasa šaddamii, mii eastá bohccuid ealádaga goaivuma. Alla NAO-indeavssas lea aktavuohta bohccuid alla dálvejámolašvuodain (Helle & Kojola 2008). Dat unnida bohcco mássá ja varismisiid meari sihke váikkuha maid guottetlohkui (Weladji & Holand 2006).

Rievdamii váikkuhit dálkkádatrievdan ja guohtuneatnamiid gáržun. 1980-logus Giehtaruohttasis ledje mánga boazojámu ja 1990-logus guokte goavvedálvvi, 1992-1993 ja 1997-1998. 1980-logu boazoroasuid áigge Norgga sápmelaččaid ealut maste oasi ealusteaset rájiid olggobeallái. Jagi 1998 goavvejagi maŋnel álggahuvvui bohccuid lassibiebman. Mánga maŋnolás heajos jagi ovdal muohttaga ja boazojámut álggahe lassibiebman bistevaččat Giehtaruohttasa guovllus. Lassibiebman atnuiváldima, 1990-logu loahpageaži, maŋnel eai leat leamaš boazojápmojagit, vaikko váttes dálvedilit leatnai leamaš, ja boazolahku lea bisson oalle dássedin (Näkkäljärvi ee. 2020 ja informánttat).

Giehtaruohttasa bálgesa boazodoallokultuvra lea hui gievra ja identitehta mávssolaš oasi. Boazobarggu giella lea davvisámegiella ja boazobarggus leat mielde sierra buolvvat ja nuorat. Bálgesis leat iešguđetlágán boazobargomáallet, maid mielde sáhtta bargojuvvot daningo jahkodatjohtináiddit sirrejit siiddaid eatnamiid nuppiineaset. Bálgesa váttis johtin- ja birasdilit mielddisbuktet ráddjehusaid ja uhkiid boazodollui. Boazodoalu boahhteáigi Giehtaruohttasis lea gievra, daningo servošis lea hállu bajásdoallat ja sirdit árbevieruidis buolvvas nubái, juos servodat addá dasa vejolašvuođa.

Boazobarggu bargandilit Giehtaruohttasa guovllus ja dahkkit, mat daidda váikkuhit

Giehtaruohttasa guovllus boazodoaluin ja sámi kultuvrrain bargamii váikkuha biehtadahkkásit dálkkádatrievdan, guohtuneatnamiid massin (Mallá luonddumeahcci, infrastruktuorra), geinnodagaidda olggobeale turismadoaibma ja málbmaohcan. Giehtaruohttasa guovlu lea leamaš ollislaččat bohccuid guohtuneanamin gitta 1900-logu loahpageaži rádjái, guohtuneanamin massimat ja infrastruktuorra huksen leat dahkan oasi eatnamiin bohccuid guohtuneanamin dohkemeahtumin.

Čoalmmevári viidodagas leat guhton ovdal dan huksema sulaid 1000 bohcco ja Gilbbesjávrrí hotealla ja dan lagasguovllus leat maid guhton measta 1000 bohcco (informánttat). Jearahallamiin buktojuvvui ovdan, ahte guohtuneananmassimiid jalgii buhtejeaddji guohtuneatnamat šadde ohccojuvvot eará sajés bálgesa siste ja dat mielddisbuvttii sosiálalaš deattu siiddaid gaskii. Gilbbesjávrrí lávvaráhkadeapmi, mii dál lea juo leame, lea dagahan rievdamiid guohtuneatnamiid anus. Gová-Labba siidda guohtuneatnamat leat muhtin muddui sirdásan Vasara siidda atnui, daningo Vasara siida lea massán oasi guohtuneatnamiin Gilbbesjávrrí gili ja Čoalmmevári huksema ovddas (informánttat). Siidavuogádagain leat bastán vuogáiduvvat rievdamiidda bákku ovddas ja leat duddjojuvvon eavttuid dasa, ahte boazodoallu seailu oba Giehtaruohttasis. Giehtaruohttasis lea gievrás searvvušvuolta, muhto guohtuneatnamiid gáržumat lea duddjon deattu siiddaid gaskii iige leat šat várri ođđa guohtuneatnamiid massimiidda. Jearahallamiin badjánii ovdan, ahte boazobargit leat vuogáiduvvan bákku ovddas guohtuneatnamiid massimiidda, iežá meahcejohtalussii ja infrastruktuorra lassáneapmái. Boazobargit muosáhit, ahte sii gáibiduvvojit mieđihit ja sirdásit vel gáržžit guvlui turisma dárbbuid ovddas. Daningo gažaldat lea sápmelaččaid ruovttuguovllus ja boazodoalloguovllus, de turisma galgá vuogáiduvvat sámi kultuvrra ja boazodoalu ravdaeavttuide, ii nuppe beliid.

Gová-Labba siidda geasseeatnamiin leat dáhpáhuvvon rievdamat 1990-logus ja miessemearkun lea sirdásan Jeahkkažiin Virdnái dáhpáhusa maŋgel, man birra informántta muitala.

“Dalle go mii leimmet Jeahkkažiin merkeme, nu luittiimet bohccuid njárggaide idjii, ja go stuora guorbmebiillat ja tráilerat vuojaše, ja álggii viivvurtis huksen Gilbbesjávrris, ja dáid áruid dihte ealu ii caggan unna áiddáš ja eallu manai Ruota beallái ja bieđganii dohko, ja šattai miehtá dálvvi daid viežžat eret ja lahkage visot geažotbealmiesit eat ožžon ollenge, nu ahte lahkage gait bohccuid eat gávdnan, ja dashan gal šattai stuora vahát.”

Jearahallamiin bođii ovdan, ahte sápmelaččaid ja guovllu iežá orruid gaskkas leat ruossalasvuodát. Čuolbman lea, ahte visot olbmot eai ipmir dárbahassii sámi kultuvrra ja boazobarggu eaige dan, ahte sápmelaččat ja bohccot leat orron Giehtaruohttasa guovllus guhká ovdal iežá orruma. Sápmelaččat háliidit dán historjjálaš joatkevašvuoda seailut ja ahte sis ii leat oba áigumušge luohpat ealáhusasteaset eará eanangeavaheami buorrin. Dát gilbbesjávrrilaččaid vearru ipmárdus lea oidnon ee. das, ahte lojimus varrásiid johtin gillibirrasis lea muosáhuvvon árrat muhtin olbmuid ja mohtorgielkávuodjin, mii dáhpáhuvvá gillibirrasis, háliiduvvo sirdit duoddariidda. Dát ii adnojuvvo vuoiggalažžan boazobargiid guovdu. Turismadoaibma, dego mohtorgielkkástallan, gullet gili lagasbirrasii.

Gilbbesjávri lea plánaid jalgii ovddiduvvon 2000-logus mohtorgielkkástallanturismma váste gieldda ja fitnodatolbmuid doaimmas, ja juos gilliguovddáš háliiduvvo ráfáidahttit gielkájohtolagas, de gielkkástallan ii oaččo lasihuvvot ja čuozihuvvot boazobargiid guohtuneatnamiidda. Geavadis dát lea veadjemeahttun ovttahtodot ollahuhttojuvvot, juos Gilbbesjávri ii profilerejuvvo ollislaččat ekologalaš ja jaskes turismma čuožáhahkan. Informánttaid jalgii Gilbbesjávrrí guvlui galggalii vuodđuduvvot álbmotmeahcci ja dat doarjulii jaskes turismma, boazodoalu, dálkkádatrivdama goahcama ja luonddu mánggahápmásašvuoda seailuma ulbmiliid. Jearahallamiin ovdan boahtán ipmárdusaid jalgii dákkár doaimmain sáhttet ožžojuvvot lassiboađut Gilbbesjávrrí guovloekonomiijai bálvalusaid hámis. Gielkámáđijaid geavaheddjiid buktin ekonomalaš boađut rádjahuvvet bensiidnii, biepmu ja orrunsaji fállamii nuppe beliid go jaskes turismma buktin boađut, mat juohkásit viidáseappot bálvalansektorii.

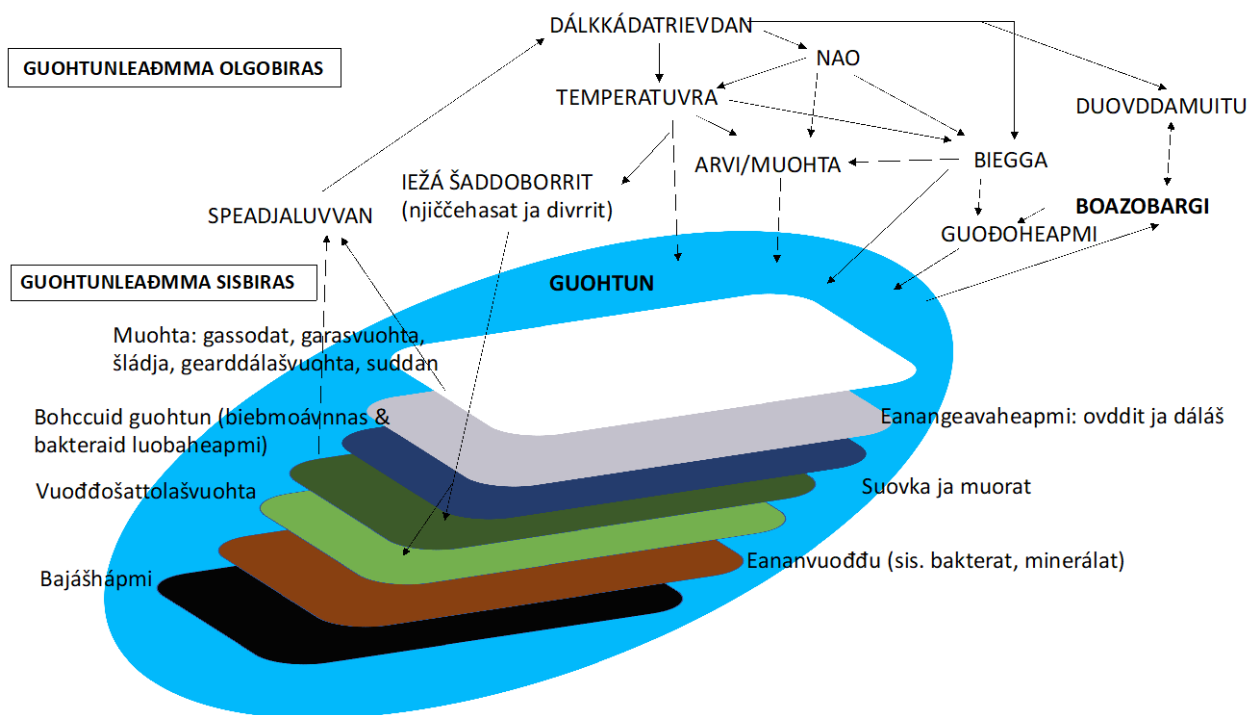
Ruossalasvuodát leat dihtton maid dađi lági mielde, ahte guvlui mutkon olbmuid siste ii leat leamaš dárbahassii ipmárdus boazodoalu guovdu ja sii leat viggan stivredaddat boazoolbmuid. Dát ii leat adnojuvvon dohkálažžan. Lassiviidodagaid plánen lávain orruma váste sáhttá buktit sosiálalaš ruossalasvuodáid guvlui muotkuid ja sápmelaččaid gaskii. Dát lei eakti fuolla, mii badjánii ovdan ságastallamii jearahallamiin ja dása galggalii giddet fuomášumi maid lávvačilgehusas. Visot Gilbbesjávrrí guvlui muotkut ja turisttat eai leat ipmirdan makkár Gilbbesjávrrí doaibmabiras lea orrut, ja muotkunmearrádus lea sáhttán dahkkojuvvot medias leamaš miellagovaid vuodul.

Boazobarggu doaibmabiras leat iežáhuvvan mángga ládje 1900-logu álggu dilis. Boazobargu gáibida mearkkašahtti investeremiid mašiinnaid ja bohccuid lassibiebama hámis, ja boazobargu gáibida dárbahassii stuora ealu, vai sáhttá ráhkkanit investeremiidda, boraspiriid speadjamii ja heajos boazojagiide.

Dálkkádatrivedama váikkuhusat lea fuobmájuvvon Giehtaruohhtasa duovdagiin 1990-logu rájes (gč. Näkkäljäarvi ee. 2020). Jagiáiggit leat rievdan, čakča ja geassi leat guhkkon ja eará jagiáiggit otnon. Biekkain, arvviin/muohttimis, temperatuvrrain, šattolašvuodas ja ealánšlájaid meannudeamis leat fuobmájuvvon rievdamat. Rievdamat váikkuhit njuolga boazobargui.

“Ovdáneapmi lea eanet dan guvlui, ahte muohttaga vuodđu lea lavttas dehege eananvuodđu guohppu álkit. Nu dat lea leamaš mañemus áiggiid oba mihá dávjá. Boazuhan ii guođo guhpon biepmu. Golggot- ja skábmamánnu leat dehálaš mánut dan dáfus makkárin guohtun šaddá, daningo dalle dat šaddá vuodđu. Rievdan mañemus 25 jagi áigge lea leamaš gollgot-skábmamánnus stuoris, dálki molsahuvvá sakka, lea muohttán, de leat boahtán buollašat ja de lea šaddan njáhcu, lea sáhttán arvitnai, ja muohta lea suddan ja de fas leat boahtán buollašat. Dat lea váttásnuhttán ja njoazidan bohccuid čohkkema. Guohtun ii leat nu buorre go lei ovdal.” Informánta, boazobarggus, Giehtaruohhtas. Luoikkaheapmi, SAAMI-fidnu loahpparaporttas, Näkkäljäarvi ee. 2020.

Govva 2 Guohtun ja dahkkit, mat dasa váikkuhit

Näkkäljärvi ee. 2020, govva 102.

Govas 2 čujuhuvvo ovttagardánahtton hámis dahkkit, mat váikkuhit bohccuid dálveguohtundiliide. Boazoguohtuneatnamiid atnui ja sadjái váikkuhit mohkkás birasdiliid kausálaoktavuođat sihke iežá eanangeavahus, dego meahccejohhtalus. Ovdamearkka dihte meahccejohhtalus váikkuha muohttaga garasvuhtii ja jietnaduovdagii ja dan bakte njuolga bohccuid čabardeapmái sierra eatnamiin. Govas ovdanbuktojuvvon váikkuhusaid fierpmádat livččii dehálaš válđojuvvot vuhtii maid lávvaráhkadeami aktavuodas, daningo rievdamis, mii dáhpáhuvvá ovtta dahkkis, lea váikkuhus oba guohtumii ja diliide sierra eatnamiin.

”Muohttaga geahčan rievtti mielde dušše guohtumin, dehege makkár muohta lea bohccuid biebmu dáfus. Dálá áigge diehtá easka ođđa jagi bealde makkárin guohtun šaddá, ovdal diđii dakkaviđe boaresjagi bealde go muohta bođii. Guohtuma juogán dan čiknodaga, muohtašlájja, vejolaš jiekŋagokčasa ja guohtundiliid jalgii. Dábálaččat seamma báikkiide muohta čoggo seamma ládje, muhto dálá áigge muohta gassodagas ja šlájjas leat leamaš oba mihá olu rievddadallan. Garrasit biekkat maid guolddustit muohttaga iežá ládje go ovdal ja nu maid jovgo iežá ládje.”
Informánta, badjel 65 jagi, boazobarggus, Giehtaruohtas. Luoikkaheapmi SAAMI-fidnu loahpparaporttas, Näkkäljärvi ee. 2020.

Govva 3 Mohtorgielkámáđijat olggobeale meahccejohhtalus lustavuodjinulbmilis Báikkasguras 25.4.2021

Govva: Nils-Matti ja Mia Vasara

Turisma váikkuha sihke njuolga ja gaskkalaččat bohccuiguin bargamii. Turismainfrastruktuvrra huksen doalvu guohtuneatnamiid ja seammas lasiha johtima turismaulbmilis duottarguovlluin, bohccuid guohtuneatnamiin ja árrá bohccuid guđodeami. Informánttat bukte ovdan, ahte iešalddes turisma ii vuosttilduvvo ja turisma, mii dáhpáhuvvá geinnodagain aktasaš njuolggadusaid doahttaleami jelgii, lea dohkálaš. Turisma lea juo Gilbbesjávrrri bálvalanráhkadusa oassi, muhto ođđa turismahuksen ja bálvalusat eai sáhte saddjejuvvot, juos ii sáhte seammas atnit ávvira das, ahte turisttat ja turismafitnodagat doahttalit luonddus lihkadeami dábálaš njuolggadusaid.

Lassánan mohtorgielkáturisma buktá šlápmagivssi ja biđge ealuid. Giđđat gielkástállan viidu maid geinnodagaid olggobeallái, mii lea gildojuvvon (gč. bearbmagovva ja govva 3). Lustavuojašeapmái laktása duottarčohka bajás vulos čohkkii (gč. govva 4). Informánttat muitale, ahte sii earuhit man ulbmilis meahcis vudjet ja sii dovdet boazobargguin vuddjiid gielkáluottaid iežá meahccevuojašeamis. Gielkámáđijat ja geinnodagaid olggobeale meahccejohtalus váikkuhit konkrehtalaččat guođohanbargui nu ahte ealut biedganit. Eandalit gassa muohttaga áigge ja cuoŋun bohccot mannet mielalis gielkáluottaid mielde ja juos luotta leat vuodján bohcco maŋjel máŋga gielkká, bohccuid ii sáhte guorrat ja dat leat sáhtán šaddat nuppi siidda eatnamiidda ja daid ruoktot viežžan sáhtá ádjánit ja váldit máŋgga beavvi barggu.

Beatnagat buktet hehttehusaid boazobargiide. Rievssatbivdituristtaid beatnagat árret ealuid, iige dát ipmirduvvo dár bahassii bures, go ovddiduvvo turismadoaibma ja nevvoujvojit turisttat.

”Bohtet maid dakkár vahágat, mat eai ipmirduvvoge, omd. diimmá gease muhtin turisttain lei gárgidan beana ja dat lei mannan dasto gavdnjet bohccuid, ja fuobmáimet easka helikopteris, ahte bohccot ledje gahččan bávttiid nalde vulos ja jápmán. Mii leat sihtan bidjat oahpástagaid ja govaid, main váruhuvvo bohccuid sáhttit gahččat vulos bávttiid nalde árrimiid dihte (olbmot, beatnagat jne.), muhto dat fal eai leat doahttaluvvon.”

Turisma ja mohtorgielkávuodjin lasihit boazobargiid barggu ja buktet goluid, mat báhcet boazoeaiggádiidda alceseaset máksit. Turismma buktin ekonomalaš váikkuhusat boazodollui eai váldojuvvo doarvái vuhtii iige noađđejuohkin turismma buktin váikkuhusaid oasis leat vuogas boazobargiid dáfus. Turismafitnodagat ožžot boađuid, muhto árut báhcet boazoolbmuide máksit. Giehtaruohttasa guovllus lea earenoamážit turisma lassánan ja šaddan máŋgalágánin. Gielkámáđijain ordnejuvvojit mohtorgielkásafarat ja maid beanageasusvuodjimát. Almmi bakte turisttat maid girddihuvvojit duottarjávrride guolástit, bivdit ja vánddardit.

Govva: Nils-Matti ja Mia Vasara.

Jearahallamiin buktojuvvui ovdan, ahte láva ráhkadeaddjit galget bastit árvvoštallat lávvema gaskkalaš váikkuhusaid oba Gilbbesjávrrí guvlui ja gávdnat vugiid lobihis meahccejohtalusa caggama váste. Lustamohtorgielkkástallan álgá njukčamánuš ja bistá nu guhká go lea muohta, dábálaččat miessemánu álgui.

Lobihis geinnodagaid olggobeale meahccejohtalus billista viidáseappotge turismma imagogova ja oppalaččatge beaggima Giehtaruohhtasa guovllus ja buktá ruossalasvuođaid turismafitnodagaid ja boazoolbmuid gaskii. Geinnodagat viidot mánggaid logiid mettariid govdadin go vuoddjit háliidit vuodjit bálddalaga. Turisma galgá leat stivrejuvvon ja dat galgá dáhpáhuvat njuolggadusaid jelgii. Turismabálvalusat eai sáhte lasihuvvot, juos bearráigeahčču, turistaid rávven ja ovdal eastadeaddji bargu ii sáhte dahkkojuvvo viidáseappot. Meahccejohtalusa bearráigeahčču gullá Meahciráđđehussii, muhto juos dat ii bastte lasihit bearráigeahču Giehtaruohhtasa guovllus ja lárvaráhkadeaddji diehtá lárvaráhkadeami biehtadahkes váikkuhusain boazodollui, de turismabálvalusat eai sáhte lasihuvvot nu ahte lárvaráremiiguin dasa addojuvvojit vejolašvuođat. Informánttat árvvoštallet, ahte lobihis meahccejohtalus ja leahkemeahtun bearráigeahčču heajudit turismma servodatlaš dohkálašvuođa, Gilbbesjávrrí guovllu luondduárvvuid ja boazodoalu ja dakko bakte heajudit sámi kultuvrra ealasuođa. Dát ollisvuohta galgá čovdojuvvo láva ráhkadeami olis. Ovddidandoaibmabidjun sáhtálii ovdanbuktojuvvo meahccejohtalusa bearráigeahčči barggu vuođđudeami Eanodahkii dehe eiseválddiid ovttasbarggu ovdánahttima meahccejohtalusa bearráigeahču váste. Informántta evttohit, ahte gielda čovdá dán áššeollisvuođa láva ráhkadeami olis.

Infrastruktuvrra huksen ja lassánan meahccejohtalus váikkuhit sakka bohccuid lihadeapmái ja bohccot sirdásit luondduset mielde viidodagaide, main ii leat árrin. Dát lasiha guohtuneatnamiid smurvahuvvama, daningo oassi láiddomiin iežáhuvvá birrajagáš láiddomin ja árbeviroláš

guohtunmolsahuddan- dehege jahkodatjohtinvuogádat, man jelgii adnojuvvo ávvir guohtuneatnamiid suvdinnávccas, gáržu dehe báhcá eret anus.

Oasseoppalašlávvas ovdan badjánan evttohusat

Jearahallamiin buktojuvvui ovdan, ahte ođđahuksen galggalii čohkkejuvvot huksenvuođu aktavuhtii, mii juo lea leame. Ođđahuksen galggalii čohkkejuvvot dađi lági mielde gili guovddáža aktavuhtii ja Čoalmmevárrái. Čoalmmevári lea leamaš bohccuide dehálaš guohtuneanan, muhto dáláš huksema jelgii guovlu ii leat šat bohccuide heivvolaš guohtuneanan ja livččii jearggalaš saddjet ođđa doaimmaid dehege luopmo- ja orrunhuksema Čoalmmevárrái. Čoalmmeváris leat luondduárvvut, muhto informánttaid mielas luondduárvvuid suodjaleapmi lea dál ilá maŋjit, dat livččii galgan váldojuvvot vuhtii dalle go Čoalmmevári lávva válmastuvai ja buoremusat oba Gilbbesjávrrí guovllu luondduárvvut suodjaluvvojit nu ahte čohkkejuvvo huksen huksenvuođu aktavuhtii, mii lea juo leame, ii nu ahte dat viiddiduvvo ođđa guovlluide. Čuokkeslágan huksenvuoigatvuođa lasiheapmi ii adnojuvvo buorrin, daningo dat dahká vejolažžan njoazes viidáneami sajádatlávvguovllu olggobeallái.

Turismma prográmmabálvalusdoaimma galggalii stivrejuvvot Gilbbesjávrrí jienja nala, daningo dalle dat ii ára bohccuid guohtuma.

Nubbi ovddidanevttohus lei, ahte ođđahuksen, juos dasa livččii duođalaš dárbu, sáhtálii Čoalmmevári lassin čohkkejuvvot Norgga ráji vuostá Gilbbesjávrrí gili davábeallái. Dat livččii boazodoalu dáfus buoret, go viidodagat livčče siiddaid rájiid gaskkas, eaige guovdu siiddaid guohtuneatnama.

“Mun merkelin siidasajiid ja báikkiid dáláš gárttaide. Nu mii dieđáleimmet ja basttáleimmet reageret dáidda plánaide ja eanangeavahussii jođáneappot go dál. Dálhan ii leat merkejuvvon, leat dušše min oktasaš boazodoalloguovlu. De go leat oaidnán, nu doppe aktasaš boazodoalloguovllus leat olu siiddat ja mánggalágán oainnut ja go dat lea guhkedáleš, guhkolaš siida, de ii leat álohii dieđus, mii doppe dáhpáhuvvá. Juos de dat eará eanangeavaheaddjit deivet jearrat oaivila ja dat ii leatge dan siidda eatnamiin, man boazoolbmos jerrojuvvo, nu de gal manná ollásit endorii dat hommet.”

Boazobargi evttohus livččii ávkkálaš gieđahallojuvvot láva ráhkadeami aktavuodas ja ráđđádallat evttohusas bálgesiin ja doalvut evttohusa maid Meahciráđđehusa gieđahallamii, vai ášši sáhttá váldojuvvot vuhtii Meahciráđđehusa hálddahan eatnamiid dikšuma ja geavahusa plánemis. Siiddaid rájit eai leat absoluhtalaččat, muhto dat sáhttet rievdat diliid dihte, de go guohtuneatnamiid gáržuma geažil.

Jearahallanvuložat bukte ovdan, ahte luondduealáhusdálut eai galggale huksejuvvot lávvguovlluide, daningo dat dahká vejolažžan viiddesmihttosas ávkkástallama ja buktá biehtadahkes váikkuhusaid boazodollui. Luondduealáhusdálolaččaid friddja johtinriekti ja doarjjabáikkiid huksen duottarjávrríide lea buktán čuolmmaid boazobargui ja lassáneamis mielde buktá daid en. Luondduealáhusdálolaččat gussiideasetguin leat deivojuvvon bohccuid guohtuneatnamiin ja dat leat buktán áruid boazobargui. Informánttat bukte maid ovdan, ahte luondduealáhusdálut eai sáhte lasihuvvot, daningo bivdduin ja guolástemiin ii sáhte oažžut dárbahassii dietnasa, juos dálolaččat bohtet guvlui lasi.

“Mun in oainne, ahte dáppe lea sadji luondduealáhusedálolaččaide. Ii oba guolástusge leat vejolaš. Dat guolit, mat duottarjávrriin leat, leat nu garra turismaanus ja Meahciráđđehus addá dáidda min jávrraide nu daddjojuvvon árkalobiid, mat addet rievtti boahit geasset ja dálvet oaggut jieŋa nalde dain min jávrriin. Juos luondduealáhusdoallu vel lasihuvvo, nu eaihan guolit leat doarvái iige eallinsadji midjiide.”

Jearahallanvuložat bukte ovdan, ahte eai lávvamerkemiin eaige oppalašlávvas leat sámi kultuvrra dáfus mávssolaš lávvamerkemat. Lávvamerkemat galggale leat duohtavuodalaččat, ja sámi kultuvrii ja sámi boazodollui galggalii várrejuvot iežas lávvamerken. Ovdan maid bođii dat, ahte lávvamerken ii suddje boazodoalu, daningo boazodoallu muosáhuvvo álohii čakket saji eará ealáhusaid ovddas. En gávnnahuvvui, ahte oba Giehtaruohtas lea bohccuid guohtuneanan, lávvamerkemis fuolakeahhtá. Dat galggalii buktojuvot dárkileappot ovdan ieš lávvagárttain ja lávvačilgehusas, iige buktit ovdan boazodoalu ja sámi kultuvrra eará ealáhusaid vuollásažžan.

“Lávvačilgehusain sáhtálii mitalit gárddiin ja risseáiddiin ee. boazodoalu ráhkadusain dađi lági mielde, ahte dat leat juohke sajis ja dat čujuhit boazodoallu lea dáppe. Dat eai soaitte galgat merkejuvot gárttaide. Uhkkin lea diehtelas dat, ahte go dat leat gárttaide merkejuvvon, de maid turisttat šaddet dain diđolažžan ja dahket vándardanmátkkiid daid geahččat ja ná dat dagahit áruid boazodollui.”

Ovdan badjánii fuolla dološmuittuid áiggokeahtes dehe mielaevttot duššadeamis. Giehtaruohttasu guovllusnai lea lassánan turisttaid vuohki bordit geđggiid duottaralážiidda, ja gárdebáikkiid viiddit iktin sáhtálii doalvut daid mielaevttot dehe áiggokeahtes šaddama installašuvnnaid huksenávnnasin.

“Leatgo ollenge jurddahuvvon mohtorfaláštallanguovddáš ekologalaš váikkuhusat? Go gielkkáide devdojuvvo bensiidna, de bensiidna golgá jieŋa nala ja de dat manná Gilbbesjávrrái. Mun lean oaidnán, ahte ribahuhttin lea aivve Gilbbesjávrrái jieŋa naldenai dábálaš. Mot caggojuvvo, ahte bensiinna deavdedettiin mirkkut eai golgga Gilbbesjávrrái?”

Lávvas evttohuvvon mohtorfaláštallanguovddáš ii guottihuvvon. Dat dolvvonii boazodoalus dehálaš guohtuneatnamiid ja váikkuhusat olále ieš guovllu viiddit duovdagiidda šlápmaigivssi dihte. Informánttat bukte maid ovdan, ahte jáhkehahttivuođa jalgii viidodat áidojuvvonii, mii váttásnuhtálii bohccuid lihkeadeami ja lasihivččii bearráigeahčakeahtes geinnodagaid olggobeale meahccejohtalusa guvlui. Guovddáš ii muosáhuvvon heivet Gilbbesjávrrái imagoi, mii vuodđuduvvá luondduárvvuide, boazodollui ja sámi kultuvrii. Nils-Matti Vasara buvttii ovdan iežas turismma prinsihpaid:

“Dát ii leat mihkkege safarabáikkiid, dakkár ii šatta dása obanassiige. Safara ii vuolgge dás duoddarii. Dat lea duot Viktoria-geinnodat, man dat besset vuodjit. Beatnagat eai váldojuvvo dása ollenge. Doalan turistafitnodaga dakkárin, ahte dat ii ára boazodoalu obanassiige. Boazodollui ferte addit dorvvu ja das doallat gitta ankke iežamet turismafitnodaga buohta. Munno turismadoaibma lea dás čalmmiid olámuttus, dat ii viiddo bajás duoddariidda. Dás ii vulgojuvvo mohtorgielkkáiguin. Juos turisttat háliidit oaidnit juoidá, nu dat čohkkájit reagat, man fitnodaga bargit vudjet. Čuoigat dat gal ožžot ja dathan gullá muđuidnai juohkeolbmo rivttiide. Duohtavuodas turisttat háliidit boahit geahččat min duovdagiid, bohccuid ja sápmelaččaide. Dát jerojuvvojit vuohččan go turistta bohtet min guossin. Eai dat beroš váldoálbmoga oaidnit, daidhan dat gal oidnet miehtá iežá sajiin. Min guossit dihtet ovddalgihtii maid háliidit, ráfálašvuoda ja jaskatvuoda. Dát lea namalassii dakkár báiki, mii gohčoduvvo jaskes turisman/mátkealáhussan.”

Gilbbesjávrrái turismii livččii ávkkálaš ovddidit ehtalaš prinsihpaid, mat válmmastallojuvvole ovttas siiddaiguin ja vuorrováikkuhusas turismafitnodagaiguin. Dákkár ehtalaš turismma prinsihpat sáhttet leat riikkaidgaskasaš dásis ja maid sisriikkalaččat turisma geasuhusdahkki ja vuohki lasihit vuorrováikkuhusa ja ovttasbarggu turismafitnodagaid ja boazobargiid gaskii.

“Dálá áigge turismafitnodagaiguin bargiin ii gáibiduvvo mangelaččá dieđuid guovllus, ovdal addojuvvoje oahpistangihppagat ja rávvejuvvoje girjjit lohka vástte, vai turisttat máhtále johtit árekeahhtá boazoealáhusa ja maid muđuid ehtalaččat ceavzilis vuogi mielde.”

Jearahallamiin mitaluvvui maid dakkár ášši, ahte okta sivva turismma buktin ruossalasvuodaide lea, go turisttat eai oahpistuvvo doaimmat boazodoalloguovllus, iige mitaluvvo mot sierralágán doaimmat váikkuhit bohccuide ja sápmelaččaide. Giehtaruohtasa guovlu orru ávdin iežá sajiin boahttiid čalbmái, iige ipmirduvvo, ahte boazobargit ja bohccot šaddet čáhkket boahttiid ovddas. Dieđu lasihemiin livččii vejolaš goahcat ruossalasvuodaide.

Ovdan buktojuvvui, ahte Gilbbesjávri gili viidodagas eai leat vejolašvuodát bálvalusaid fállamii jaskes turismma jelgii. Heargevuodjin ii sáhte ordnejuvvot seamma geinnodagaiguin beanageasusdoaimmain ja mohtorgielkásafariiguin. Turismabálvalandoaimma lea šaddan ovttabeallasažžan ja mekanihkalažžan ja turismabálvalusat, mat mitalit sámi kultuvrra eaiggádiid árbevirolaš dieđus, leat Gilbbesjávri gili guovllus jávkan.

“Lávvaevttohusa stuora čuolbman lea, ahte Gilbbesjávri ovddiduvvo mássáturismma guvlui. Dat turisttat, geat deike bohtet, eai biso gilis ja Gilbbesjávri jieŋa nalde. Dat mannet Sánái, Jeahkkažii ja guhkkelebbuige. Mii leat gait gallánan mohtorgielkáturismii min siiddaideamet eatnamiin. Dat, mot turisma sáhtálii ovddiduvvot ja mii heive deike, lea smávvahápmasaš ekologalaš turisma, mas joavkkut leat smávvát. Ekologalaš ja jaskes turisma, dain ii leat biehtadahkes váikkuhus boazodollui ja sámi kultuvrii. Dat galggalii ovddiduvvot ja sirdásit mássáturismma oidimis dákkár doibmii.”

Jearahallanvuložat mitalit, ahte lávas evttohuvon industriijaguovllu báiki adnojuvvo hejot plánejuvon. Namuhuvvon guvlui bohccot luitojuvvojit geasset veaiddalastit go gáluda. Juos industriijaguovlu huksejuvvo, de fas massojuvvo ođđa bohccuid guohtuneanan.

“Lávvaevttohusas ii vuhtto luonddu mánggahápmasašvuohka ja man rikkis dat lea Gilbbesjávri guovllus. Čahkaljávri lulábeallái plánejuvon áhpásnuvvanguovlu, nu mii dainna háhpohallojuvvo? Ii leat jurddahuvvonge maid dat dárkkuha luonddu mánggahápmasašvuhtii. Čahkaljávri gáttis leat dološmuittut, sápmelaš kulturmuitemarkkat ja iežálágán šaddošlájat. Goitge dákkár guvlui plánejuvvo turismadoaimma, ii leat oba jurddahallango luonddu guorban.”

Čahkaljávri plánejuvon áhpásnuvvanguovlu evttohuvvo sihkkuma vástte, daningo dat lasihivččii luonddu guorbama, geinnodagaid olggobeale johtima ja doalvulii turismma deaddočuoggá en lagabui meahceguovllu ja duoddariid.

“Lávvi lea merkejuvon Gilbbesjávri davábeallái ja Sáná davábeallái nu daddojuvvon duiskalašluodda. In leat ožžon sealvi mii dasa plánejuvvo, muhto gielddat lea hupman ahte báikkálaččat sáhtále vuojašit doppe njealje-/guđajuvllat fievrruiguin, dego sii dahket juo dál. Muhto mat dat váikkuhusaid leat lundui? Dat lea fas ođđa viidodat dákkár motoriserejuvon turismii, dakkár lustavuodjima vástte ráhkaduvvon geinnodat. Eai leat ollenge jurddahuvvon váikkuhusat luonddu mánggahápmasašvuhtii ja boazodollui ja dakko bakte sámi kultuvrra ealasuhtii.”

Jearahallanvuložat bukte ovdan, ahte ođđa geinnodagat motoriserejuvon johtalussii eai háliiduvvo.

“Mohtorgielkámáđijat galggale stivrejuvvo mannat álohii ovtta máđija jelgii, dehege seamma guvlui eai galggale mannat mángga máđija. Juos máđijat manale ovdamearkka dihte rádjeáigge guora, dego máđija mii manná Háldái, dathan gal sáhtálii váikkuhit positiivvalaččat, daningo dat cakkalii bohccuid mannamis Norgga beallái. Gait verremus lea, juos guovdu siidda mannet máđijat ja vel mángga, de biđgejit ealu birrarat.”

Jearahallamiin ovdanbuktojuvvui sámi duoji váste vuovdinbáiki gili aktavuhtii, ovdamearkka dihte luonddudálu aktavuhtii. Dát doarjjulii ehtalaš turisma ovdáneami guovllus. Vuovdinbáikki olis sáhtálii viidásit čalmmustahttit guovllu sámi kultuvrra. Resurseremis ja bargguin sáhtálii dahkat ovttasbarggu Meahciráđđehusain earenoamážit áššiin, mat laktásit ehtalaš turismii. Sápmelaččat leat buktán ovdan sámi kultuvrra ja duodjeguovddáža vuodđudeami juo sulaid 10 jagi dás ovdal Gilbbsesjávri 2020-lávaplána aktavuodas, muhto gielda ii dan ovddidan, muhto lea sajádatlávás dohkkehan guvlui hoteallavárrema. Dasa galggalii ohcat lávvanuppástusa sámi kultuvrra dorvvasteami várás.

Jearahallamiin bođii ovdan, ahte eiseválddit eai dieđe gait várálaš diliin ja čuolmain, maid turisma dálá áigge dagaha. Boazodoallit ilmmuhit eiseválddiide iežaset fuobmán vigiin, muhto dain ii dollojuvvo statistihkka eaige ilmmuhusat atte ákka doaibmabijuide. Go ilmmuhusat eai bearráigeččojuvvo, eaige dat doalvvo doaibmabijuide, de dat dagaha duššástuvvama. Go fuobmájuvvon vigit biddjojuvvole statistihkaide ja daidda reagerejuvvolii ja diehtu livččii oazžunsajis ovttá báikkis, de vuorrováikkuhus turismafitnodagaid, boazobargiid ja eiseválddiid gaskkas sáhtálii ovdánit ja čoggojuvvon diehtovuodđu sáhtálii dahkat vejolažžan doaibmamáliid ovdáneami. Oassi riska- ja čuolmadiliin, mat duottarguovlluin dáhpáhuvvet, sáhttet boahit boazobargiid jelgii sieva diehtemeahttuvuodas, man sáhtálii álkit čoavdit dieđihemiin. Soahtálii leat buorre duddjot ovttasráđiid siiddaid, eiseválddiid ja mátkedoaibmaolbmuiguin portála, mas fállujuvvo diehtu áššáigulleaš turismmas ja masa čohkkejuvvojit boazobargiid ilmmuhan vigit, eiseválddiid doaibmabijut ja diehtu rievttis doaibmamálles vigi čoavdima várás. Dákkár bálvalus sáhtta dahkkojuvvot namaheapmin namutkeahtta olbmuid/fitnodagaid namain. Go turisma háliiduvvo ovddidit, de galget duddjojuvvot eavttut maid oahppevaš ja ovdáneaddji turismii, mii gudnejahtta ja doarju báikkálaš kultuvrra seailuma.

Lávás evttohuvvon RM-1 guovlu Áillahasluovtta lulábeallái dárkkuhuvvo doarjjabáiki beanageasusdoibmii ii ožžon guottáhusa. Dat boadálii bohccuid guottetbáikki lahkosiin. Beanageasusvuodjima čuoziheapmi duottarguovlui ja bohccuide dehálaš guvlui lea hui čuolbmái. Beanageassosiiguin vuodjin dáhpáhuvvá giđđat ja sesonja lea bárisin guottetáigge. Beanageasusdoaibma galggalii ráddjejuvvot Gilbbsesjávri gili aktavuhtii/váldoluotta njuolggolagasvuhtii. Álddut sáhttet reitot ja boahit heajos álššaid nala báhtarettiinis beanageassosiid. Bohccot ballet iežaset luonddu jelgii beatnagiin ja dušše skuvlejuvvon bozobeatnagat sáhttet leat ealu lahka árekeahhtá bohccuid. Jearahallamiin buktojuvvui maid ovdan, ahte beanageasusdoaibma ii gula sápmelaččaid ruovttuguovllu iige Sámi árbevurrui, muhto dat lea iežá sajiin buktojuvvon innovašuvdna. Beanageasusdoaibma ii heive oktii boazodoaluin ja beanageassosiid sajis galggalii ovddidit guovllu árbevieruide ja diliide heivvolaš turismadoaimma.

Jearahallanvuloš olbmot atne hui dehálažžan, ahte lávvgárttas ja dan čilgehusas sihke čilgehusain, mat gusket sámi kultuvrra, adnojuvvo davvisámegiela oarjesuopmana ja áššegirjjit dán vuogi mielde jorgaluvvole sámegillii. Lávvgártta jorgaleapmi sámegillii livččii dehálaš sápmelaččaid gielalaš rivttiid ja ovttaveardásašvuoda ollahuvvama várás ja válddálii vuhtii dan, ahte davvisámegiella lea Giehtaruohttasu guovllu váldogiella.

Ovdanbuktimiid čeahkkáigeassu:

- mohtorfaláštaguovddáža lávvavárrema sihkkun
- ođđahuksema čohkken Čoalmmevári ja Gilbbesjávrrí guovddáža gili njuolgoak-tavuhtii sihke dárbbu mielde Norgga ráji vuostá Gilbbesjávrrí gili davábeallái
- maiddái turismabálvalusaid sirdin Norgga ráji lagasvuhtii váldoluotta njuolgo-lagasvuhtii sáhtálii guorahallojuvot
- jaskes turismii/ekologaš turismii iežas lávvavárren
- mohtorgielkámáđijaid čohkken infrastruktuorra lagasvuhtii, mii juo lea leame (luodda & orrun)
- diehtu sámi kultuvrras, boazodoalus ja doaibmamis boazodoalloguovllus galgá juhkkujuvot turisttaide
- turismafitnodagaid bargiide galgá ordnejuvot bagadallan boazodoalus, sámi kultuvrras ja meahcis johtimis
- boazodollui iežas lávvamerken ja dat galggalii gokčat oba lávvaviidodaga
- luondduealáhusdáluid lávvavárrema sihkkun
- luonddusuodjalanguovlluid viiddideapmi dorjojuvvo
- Gilbbesjávrrí álbmotmeahccefidnu galggalii ovddiduvvot, áidna vuohki sealluhit Giehtaruohtta luonddu, boazodoalu, sámi kultuvrra, dálkkádatrievdamii vuogáiduvvama sihke luonddu mánggahápmásašvuoda sealluheami
- industriijai várrejuvvo viidodat galgá sihkkujuvot
- sámi kultuvra galggalii ožžujuvot lánváráhkadeami Gilbbesjávrrí eallima eakti oassin, nu ahte dorjojuvvo ovdamearkka dihte sámi duodji ja boazodoallu
- sámi duodjái galggale ožžujuvot gillái doaibmasajit/vuovdin- ja čájáhusbáiki, mas livččii sámi kultuvra stuoribunai ovdan
- lávvavárremat, mat leat Čahkaljávrrí lagasvuodas, galget sihkkujuvot
- doarjjabáiki beanageasusdoarjjabáikái Áillaahasluovttas galgá sihkkujuvot lávas ng. duiskalašluodda ii galgga ovddiduvvot motoriserejuvvo johtima váste
- mohtorgielkájohhtalus eaije turisma várás mieđihuvvo meahcejohtaluslobit sáhte lasihuvvot, juos meahcejohtalusa bearráigeahčču ii lasihuvvo meark-kašahhti ládje
- lánváčilgehus gártaidiguin ja čilgehusat čuvvosiiddiguin, mat gusket sámi kul-tuvrra ja boazodoalu fertejit jorgaluvvot davvisámegiela oarjesuopmanii

Čilgehusa bargogohččosii ii gullan lánváráhkadeami váikkuhusaid árvvoštallan sápmelaččaid vuodđo- ja olmmošrivttiid dáfus. Jearahallamiin ovdanbuktojuvvo fuolla lánváráhkadeami vuogatvuodalaš váikkuhusain ja sápmelaččaid vuogatvuhtii bajásdoallat sápmegiela ja sámi kultuvrra. Dákkár árvvoštallan livččii dárbbatlaš váldit lánváčilgehusa oassin dan loahpalaš muttus ovttasráđiid Sámedikkiin.

Lánváráhkadeami váikkuhusat sámi kultuvrii ja boazodollui

Jearahallamis buktojuvvoje ovdan, ahte ollahuvadettiinis lávas ovdanbuktojuvvo ođđa huksemat ja doaimmat leat vahátlaččat boazodollui ja sámi kultuvrii. Jearahallamiin buktojuvvoje ovdan earenoamážit buolvaid rastá olli váikkuhusat, dehege fuolla iežas kultuvrra ja ealáhusa seailumis

infrastrukturra, turismma ja dálkkádatrieddama čárvestagas. Huksen buktá bissovaš váikkuhusaid ja ođđahuksen buktá deattu lasihit eanet ja eanet ja en ođđa huksenčuožáhagaid. Ođđahuksen galgá leat bearráigeččojuvvon ja plánejuvvon. Jearahallamiin deattuhuvvui, ahte Gilbbesjávri ii sáhte lávvejuvvot álohii logi jagi gaskkaid nu ahte ođđa čuožáhagat lasihuvvojit turismma ja ođđahuksema váste. Guovlu galgá ráfáidahttojuvvot dán lávvaráhkadeami maŋŋel, vai sáhttet ipmirduvvot lávvaráhkadeami guhkesáigge váikkuhusat ja addojuvvo boazodollui áigi vuogáiduvvat rievdamiidda.

Govva 5 Giehtaruohtasa davvioasi guohtuneatnamiid válđojuhkáseapmi siiddaide 2000-logu álggus

Ođđahuksen ođđa eatnamiidda gáržžida bohccuid guohtuneatnamiid. Dát lasihivččii deattu bálgesa siste ja buktá sosiálalaš čuoimmaid, daningo guohtuneatnamat gáržot ja gilvu guohtuneatnamiin lassána bálgesa siste ja siiddaid gaskkas. Bálgesis leat eallit guđđojuvvon bohccuid mearri stuorimus lobálaš logu jalgii ja visot vejolaš guohtunressat leat anus. Juos guohtuneatnamat gáržot, dat sáhttá dárkkuhit, ahte boazobargiid mearri galgá unnut dehe boazobargomálla galgá iežáhuvvat ja lassibiebman galgá lasihuvvot. Oktage jearahallojuvvon olbmui ii áigon heaitit boazobarggu ja guovddášsignála lea, ahte turisma ja infrastruktuorra galget baicca válđit vuhtii boazodoalu ja sámi kultuvrra. Ballun lea, ahte lassánan árrima dihte ealut sáhttet mannat Norgga ja Ruoŋa beallái, gos daid lea váttis čohkket.

Jearahallamiin bođii maid ovdan, ahte ballojuvvo kumulatiivvalaš váikkuhusain. Siiddat vuostálaste Čoalmmevári lávvaráhkadeami go dat lei plánejuvome, muhto das fuolakeahtta ja dan viidodagas lea juo infrastruktuva. Informánttat atne morašlašžan go Čoalmmevári huksejuvvui, muhto paradoksaččat ođđahuksen ii stivrejuvoge dohko dán lávvaráhkadeamis. Govas 5 lea buktojuvvon ovdan Giehtaruohhtasa guovllu guohtuneatnamiid juohkáseapmi ovdal Čoalmmevári huksema ja Gilbesjávri guovllu mearkkašahtti huksema.

Govas 6 leat govviduvvon lávvaviidodaga ja dan váikkuhusguovllu dillet boazodoalu dáfus; jahkodatmolsahuddama guohtuneatnamat, geinnodagat ja árroguovllut boazodoalu dáfus. Aitosaš láva váikkuhusguovllu olggobealde leat visot siiddaid guohtuneatnamat. Dán gártii dat eai leat merkejuvvon bargogohččosa dihte. Govvadásat guohtuneatnamiin sihke árvvoštallamat árroviidodagain vuodđuduvvet boazobargiid jearahallamiidda. Bissovaš birrajagáš árroviidodagat leat doppe gos lea infrastruktuva ja fas giđa ja giđđadálve árroviidodagat mohtorgielkámáđijaid ja lobihis mohtorgielkávuođjinviiidodagaid lahkosiin. Vaikko vel oassi gielkámáđijain leat siiddaid geasseguohtuneatnamiin, guohtundili jelgii bohccuid sáhtta šaddat guođohit maid geasseatnamiin. Go 5 ja 6 govat veardiduvvojit gaskaneaset, de sáhtta fuobmát, ahte siiddaid rájit leat rievdan ja infrastruktuva- ja meahccejohtalusárrima dihte Vasara siida lea šaddan váldit atnui Gová-Labba eatnamiid guohtunatnui.

“Ii riehta oro ipmirduvvome, man guhkás dat váikkuhusat ollet. Dat lea dego dominoefeakta. Juos juoga huksejuvvo ovttá siidda eatnamiidda, dat váikkuha midjiide buohkaide ja de galgá vuogáiduvvagoahtit ja iežáhuhttit boazobarggu. Lávvaráhkadeami prinsihppan galggalii leat, ahte dat ii oaččo dahkat vahága. Midjiide iežáidenai šaddá vahát, juos Vasara siida šaddá sirdit iežá siiddaid guohtuneatnamiidda láva mielddisbuktin guohtuneatnamiid massimiid jelgii.”

Govva 6 Gilbjesjávrri lávvaviidodaga guohtunmolsahuddan ja boazodoalu muosáhan árruviidodagat

Gártta gáldut: Informánttat; Geinnodagat: Lipas.fi bálvalus; Čázádat: Coraline eanangovččas, SYKE; Rájit ja nammarádjju: Enanmihtidanlágádus, báikedáhtavuodđu.

Jearahallanvuložat oaivvildit bohccuid garvit orrojuvvon guovlluid. Bohccuid guohtunmeannudeamis lea leame dutkandiehtu. Avvila bálgesa viidodagas lea dahkkojuvvon dutkamuš bohccuid GPS-bákkiid dieđuid jelgii. Bohccot garvet miehtá jagi luottaidd, earenoamážit njingelasbohccot, ja mohtorgielkáviidodagaid. Garvojuvvon viidodat lea viiddimus muttus 1,5 km čuožáhagas (Anttonen ee. 2011). Nuppi dutkamušas Suoločielggis čielggaduvvui bohcco gáhkiriid gávdnoma jelgii bohccuid lihcadeapmi viidodagas. Turistačuožáhagaid, vánddardangeinnodagaid ja mohtorgielkámáđija váikkus bohccuide gávnnavuvvui biehtadahkesin, ja bohccot garvet 0,4-12 km gaskkas dáid guovlluid (Helle ee. 2012).

Informánttat muitale, ahte bohccot muosehuvvet mihá eanet go maid dutkamušain buktojuvvo ovdan. Sáhkás ja lojes varrásat sáhttet ádjánit čoahkkebáikki lahka veahás áigge, muhto eallu muosehuvvá olmmošdoaimmas. Turismma lassáneapmi ovdamearkka dihte geasset 2020 váikkuhii njuolga boazodollui dađi lági mielde, ahte bohcco loktane geasseatnamiin Norgga ráji lahka turisttaid ovdas eret. Ođđahuksema váikkus boazodollui galgalenai árvvoštallojuvvot dakko bakte, ahte čuožáhagaid váikkus árvvoštallojuvvot avádagaid jelgii, dehege čuožáhagaid birra árvvoštallojuvvo váikkusavádat, gosa váikkus boazodollui ollet vuhtii válddedettiin infrastruktuurra. Giehtaruohtasa guovllus bohccuin adnojuvvot GPS-bákkit, maid jelgii sáhtta guorrat gos dat leat. Giehtaruohtasa guovllus ii leat dahkkojuvvon dutkamuš mot infrastruktuurra, geinnodagat ja gielkkástallama váikkus čuhcet dasa mot bohccot guhtot. Dákkár čielggadeapmi livččii vejolaš bargujuvvot, juos siiddain lea dasa válmmasvuotta ja dán bargui gávdnojit resurssat. GPS-materiálain sáhtálii čielggaduvvot muosehuvvama dássi sierra jagiáiggiid.

”Miihan siiddastallat nu guhkás sáhttit boares mále jelgii. Dál lea juo muhtin oassái geavvan ja lea geavvame nu, ahte geasseatnamat Sána ja Jeahkažis leat juo massojuvvon ja massojuvvome. Dušše dihto mearri bohccot čáhket dohko ja mis leat siiddat, main eai leat geasseatnamat obanassiige. Labba siiddas eai leat albma geasseatnamat ollenge. Ja go dát ádjat mu dáppe eret, de dárbbahuvvo iežá sajis sadji. Gos dan oážžu lea buorre gažaldat. Ja de das čuovvu, ahte min boares boazobargovuohki lea jávkame. Ja dat ii váldojuvvo obanassiige vuhtii. Min sohka lea leamaš ankke 600 jagi dán duovdagiin ja suohkan ii oro berošteame das ollenge...Ja de juos dat (mohtorgielkávuojášeadjit) viidat duoddariid guvlui, nu seamma ládje boazodoallu ferte murdit duoddariidda ja dat dahká guohtunriidduid sápmelaččaid gaskii. Nu geavvá ahte sadji nohká ja boazu ferte oážžut juostá guohtuneatnama. Eai dat beroš das mot geavvá, dat báhcá min oaivebávččas...Mun balan, ahte guohtuneanan manná visot gitta deike Áillahasluovtta rádjái RM-1 viidodaga lahka Vuolle-Gilbbesjávrrri luovtta rájes gitta Dierpmesjávrrri rádjái, manná visot dát bealli turistaguovllun.”

Jearahallamiin bođii ovdan, ahte gáibádušat ođđa guovlluid váldima várás turismma atnui bohtet geažos áigge, ja juos ovtta guvlui mieđihuvvo riekti ovdamearkka dihte doarjjabáikki vuodđudeapmái, de gáibádušat ođđa doarjjabáikin lassánit, dehege gáibádušat bohtet lasi. Deaddu ođđa turismadoarjjabáikkiide lassána, go turismarávnjit lassánit.

Hotealla váikkus turismarávnjiide duottarguovlluin bohciidahte ságastallama. Hotealla lasiha turisttaid meari Gilbbesjávrris ja oppalaččat maid bálvalusdárbbu. Hotealla dahká vejolažžan prográmmabálvalusaid viiddideami. Váikkusguovlu ollá dalle oba Giehtaruohtasii boazodoalu dáfus.

”Mis leat váttisvuodát juo dálá turismabálvalusaiguin. Go turisttat bohtet lasi, de bohtet gáibádušat, ahte turismafitnodatolbmuid johtinlobit lasihuvvojit duottarguovlluide. Dat ožžot johtinlobiid vaikko gosa. Dat háliidit earenoamážit Háldái, alimus várrečohkaide.”

Informánttat bukte ovdan, ahte juos lávvaráhkadeapmi ollahuvvá plánaid mielde, de boazodoallu Gilbbesjávrrri guovllus šaddá gáržžiduvvot dehe juobe heitojuvvot, daningo njuolgggo

(infrastruktuvra ja guohtuneananmassimat) ja gaskkalaš (bohccuid muosehuvvan) váikkuhusat dahket bohccuiguin bargama árbevirolaš sámi jahkodatjohtima jelgii veadjemeahttumin.

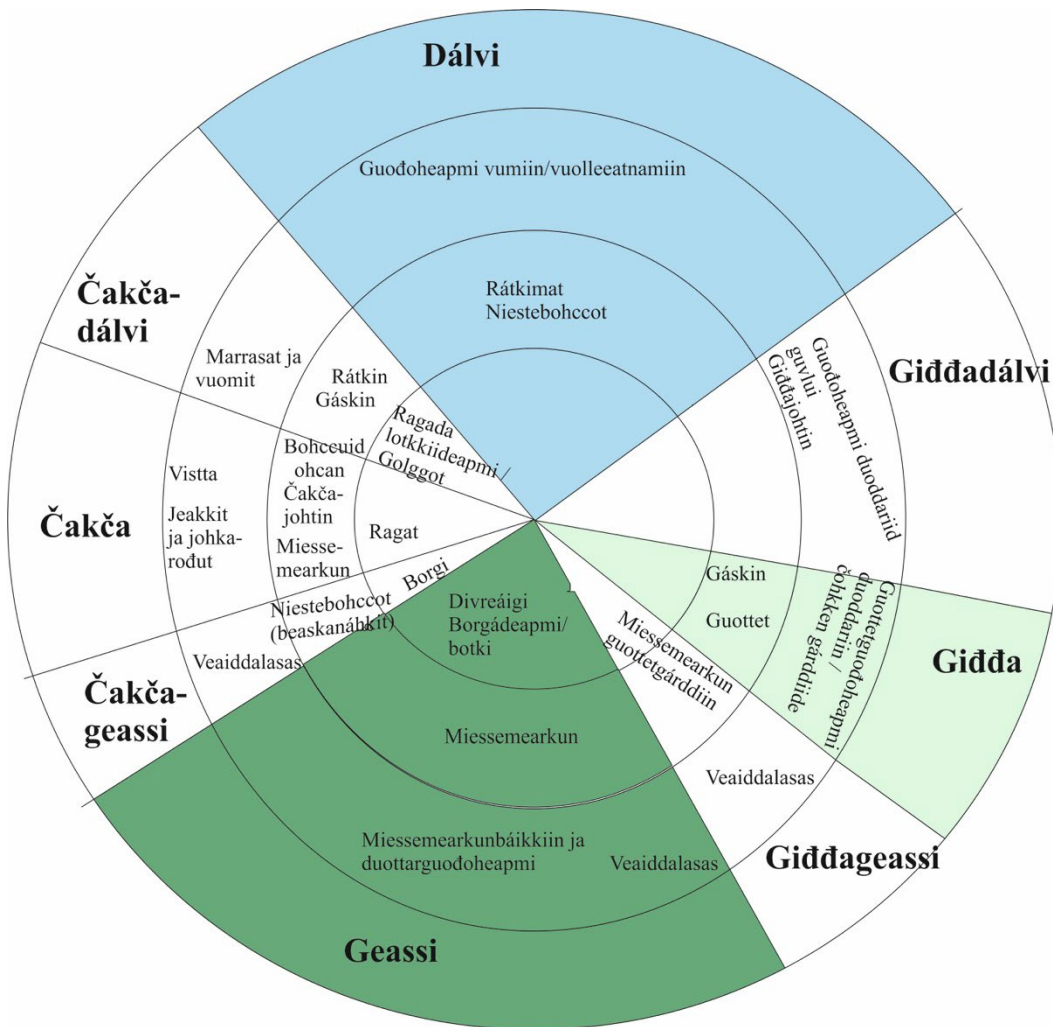
“Ovdanbuktojumit leat dan meare stuorrát, ahte dat sáhttet árrit sápmelaččaid eallimis sámi kultuvrra jelgii ja dalle bohte ovdii vuodđolága rievttit.”

Lávvačilgehusa oassin galggalii ráhkaduvvot ollislaš govva eananviidodagain, maida čuohcá birrajakhásaš/giđaáigge árrin ja rehkenastojuvvot daid eatnamiid viidodatmearit. Vuodđun sáhtta adnojuvvot boazobargiid dahkan árvoštallan (gč. govva 6).

Boazodoalus ja sámi kultuvrras

Jearahallanvuložat muosáhe, ahte eai eiseválddit eaige Gilbbesjávri orrut/fitnodatolbmot ipmir sápmelaš boazodoalu, dan gáibidan árbevirolaš dieđu ja máhtu eaige bohccuid lunddolaš meannudeami. Boazu lea belohakkii seatnaduvvon ealli, mii gáibida viiddes eatnamiid guohtuneanamin. Boazu atná sierra jagiáiggiid iešguđetlágán biebmu guđodeapmái, ja siiddain fertejit leat guohtuneatnamat, maida gullet sierra šaddošlájat. Bohcco biebmun gullet sulaid 350 sierralágán šattu (Nieminen & Heiskari 1989, 30.), main eatnasat lea olbmo borramuššan dohkketmeahttumat. Daid olmmoš bastá atnit ávkki bohccobiergun borramuššanis. Bohccot atnet sierra šattolašvuoda biebmunaset sierra jagiáiggiid.

Govas 6 govviduvvo boazosápmelaš jahkodatjohtinortnet guohtunmolsahuddama vuogádaga ja jahkodatjohtima váldosárgosiid jelgii Giehtaruohtta guovllus, bohcco ja guođoheadji oktasaš jahkodatjohtima guohtuneatnamiid jelgii. Dálve-, giđđa- ja giđđadálve guohtuneatnamiidda váikkuha dálá áigge meahccejohalusa intensiivavuolta ja guohtundilli (dálveguohtuneatnama dilli muohtadilliid jelgii). Informánttat deattuhe, ahte boazobargu ii leat dušše bohccuid guođoheapmi, muhto ollisvuolta, masa gullá bohccuid luonddu dovdan, bohccuid earuheapmi bealljemearkka, olgguldas iešvuodaid ja árbahuvvama jelgii, návddašanguovllu hálldaheapmi ja dovdán sierra jagiáiggiid jelgii, diliid ja daid váikkuhusaid diehtin bohccuid dáfus, guohtuma diehtin (dálveguohtuneatnama dilli muohtadilit jegii), guohtundilliid ja bohcco čabardeami noahkun, iežá eanangeavahusa dovdán, njuovvan- ja nállahuhttinmearrádusaid dahkan diliid vuhtii válddedettiin ja lagasboahhteáiggi dárbbut, mekanihkalaš boazobarggut dego boazoáiddiid divodeapmi, sosiálalaš gaskavuodaid bajásdoallan sihke siidda ovdamuniid ja rivttiid ovddideapmi ja dorvvasteapmi eiseváldedoaimmas. Dát lea maid holisttalaččat, ollislaččat, sápmelaččaid árbevirolaš diehtu ja sámi kultuvrra guovddáš oassi. Bohccot eai sáhte guođohuvvot duoppet-dáppe dehe duoppil-dáppil, muhto siidda iežas návddašanguovllus nu ahte dorvvastuvvo bohccuid ealádaga oažžun ja siidaeatnama boahttevaš atnu. Bohccot guođohuvvojit dárbbu jelgii beaivválaččat ja giđđadálve eallu vuddjojuvvo birra ja ohccojuvvojit ealus eret spiehkastan bohccot juobe mángga háve jándoris. Guođohanmátkkit sáhttet leat logiid miillaid mielde beaivvis.

Hábmejuvvon Näkkäljärvi 2013 govvosa 12 vuodul.

Jearahallanvuložiin diđoštallojuvvui, ahte makkár boahhteáiggi sii háliidivčče sápmelaččaide ja sámi boazodoallokultuvrii. Vástádusain badjánii ovdan, ahte jearahallanvuložat háliidit, ahte boahhte buolvvat sáhttet bargat boazobarggu árbevieruideaset/sámi árbevirolaš dieđu ja máhtu jelgii, bohccuide leat dárbahassii guohtuneatnamat ja ealádat, hupmat sámegeala ja eallit sápmelaš eallinvuogi jelgii. Ulbmil lea seamma, go sin ovddit buolvvain. Dán ulbmila sii sávvet leat lávvaráhkadeami okta govddášulbmiliin.

Dálkkádatrivdama vuhtii váldin lávvaráhkadeamis

Dálkkádatrivdan lea váikkuhan ja váikkuha mearkkašahtti ládje guovllu biras- ja eallindiliide. Dutkamušaid jelgii Suoma gaskaliekkasvuohadilli lea loktan 1800-logu beallemuttu rájes 2.3 ceahki. Eanemusat leat liegganan geassi ja álgodálvi, sápmelaš jagiáiggis čakčadálvi, 4.8 ceahki. (Mikkonen ee. 2015.)

Dálkkádatrivdama nohkkojuvvon váikkuhusat Supmii leat mearkkašahttit visot dálkkádatmáliid árvoštallama jelgii. Dálkkádatrivdan váikkuha eanemusat earenoamážit dálvediliide.

Árvvoštallamiid jelgii liekkasvuohtadili loktaneapmi joatkahuvvá, arvi/muohttin lassána, šaddanáigodat guhku ja báhkkaáigodagat bohtet dávj'ah'dávjá. Maiddá muohtagokčasa bistin oatnu ja muohtamearri unnu. Davimus Sámi šaddandilit sáhttet čuohtejagi loahpas sulastahttit Lulli-Suoma dálá diliid. Šattolašvuođa iežáhuvvat livčče maid mearkašahhtit go borálalaš vuovdi loktana en davvelii. Árvvoštallamiid jelgii balvajohtin bođeš maid váikkuhit bieggamii, muhto sierra málliid árvvoštallamat molsahuvvet stuorrát. (Ruosteenoja ee. 2011; 2015, Ruosteenoja 2016).

” Go muohtadilit iežáhuvvet aivve iežálágánin, šaddet dorvvolašvuođa uhkit go oktanaga dihkkáduvvojit ođđa mohtorgielkámáđijat, ja muohtauđđasiid riska lea stuoris. Go muohta suddá muohtahis eatnamiin, de eatnamiidda main leat mohtorgielkaluottat, šaddá láiri, erosišuvdna ja láirinai sáhtta fierragoahtit.”

Dálkkádatrievdamis nohkkojuvvojit leat váikkuhusat dearvvašvuhtii ja buresbirgejupmái. Bárttit, mat šaddet diliid dihte, báhkkaáigodagaid mielddisbuktin dearvvašvuođa riskkat, allergiijaid ja ástmáid (heakkabuđohagaid) lassáneapmi ja biehtadahkes mielladearvvašvuohtaváikkuhusat árvvoštallojuvvojit lassánit (Jaakkola ee. 2018; Parkinson & Evengård 2014).

Easka almmustuhtton dutkamušas leat nohkkojuvvon eará dálkkádatmálliiguin jagiáiggiid álginaigemuttuin dáhpáhuvi nuppástusat. Materiála lea buohtastahtton ja nohkkojuvvon jagiid 1971-2000 gaskaárvu áigemuddui 2040-2069. Árvvoštallamat leat ráhkaduvvon Riikkaidgaskasaš dálkkádatpanela (IPCC) RCP 4.5. skenáriijain, (Representative Concentration Pathways, RCP, šaddovistedoallivuođaid vejolaš ovdánanmanut). Skenáriija govvida luoittuid geahppáneami lihkestuvvama muhtin oassái. Málles čađđadioksiidaluottut vuohččan šaddet veaháš, muhto jorggihit luoitit jagi 2040 sulaid. Málles čuohtejagi loahpabealde áimmu čađđadioksiidadoallilvuohta dásáiduvvá industrialiserejumi ovddit áiggi ektui sulaid guovttegeardán dásáid (Ruosteenoja ee. 2020). Árvvoštallamiid mielde termalaš geassi álggáli juobe mánu ovdal ja dálvi badjel vahku ovdal (tabealla 1).

Tabealla 1 Nohkkojuvvon rievdamat termalaš jagiáiggi álgimis 1971-2000 buohtastettiin 2040-2069 RCP 4.5 skenáriijain Giehtaruohtasa guovllus

Giđa álgima gaskaárvu 1971-2000	Giđa álgim 2040-2069	Geasi álgima gaskaárvu 1971-2000	Geasi álgima gaskaárvu 2040-2069	Čavčča álgima gaskaárvu 1971-2000	Čavčča álgim 2040-2069	Dálvvi álgima gaskaárvu 1971-2000	Dálvvi álgima gaskaárvu 2040-2069
1.5.- 11.5.	21.4.-1.5	1.7-21.6	1.6-11.6	1.8-11.8	11.8-21.8	11.10-21.10	21.10-1.11

Tabealla dieđuid gáldu: Ruosteenoja ee. 2020

Orda joatká einnostusaid jelgii loktaneamis davvelii ja vuovdi suohku. Ordda loktaneapmi ja vuovddi suohkun ii adnojuvvo positiivvalážžan boazobarggu dáfus, daningo muorat iežáhuhttet muohta- ja guohtundiliid. Nuppe dáfus muoraid lassáneapmi lasiha lahppovuddiid, muhto ollislaš váikkuhus ealloboazodoalu dáfus leat goitge biehtadahkes. Vuovddi šlájat nohkkojuvvojit iežáhuvvat. Guosa vesát leat gierdavaččabut go beazi vesát ja leat buorebut vuogáiduvvan iežáhuvvi dálkkádatdiliide. (Franke ee. 2015.) Bohccot eai ane guosa vesáid biebmun ja dakko bakte das sáhtta šaddat váldošládja orddas. Muoraid leavvan váikkuhivččii muohtagokčasa šaddamii, muohtaga suddamii, bohccuid guohtuma váttásnuvvamii ja váikkuhivččii maid dálkkádatrievdamii biehtadahkkásit. Bivvalit dálvvit lasihit jáhkehahttivuođa duottar- ja hállámihttarjámuide ja miestta-, suoidne- ja danjassattut soitet buhttet lagežiid (Jepsen ee. 2008).

Jeagelguolbanat árvvoštallojuvvojit gillát dálkkádatrievdamis. Nohkkojuvvon bivvalit dálvvit ja stáðismeahtun dilit, arvi dálvet ja muohttaga suddan- ja jiekñunihtagat sáhttet uhkidit jeahkála ođasnuvvama. Jeagil galggalii leat goikkis dehe hui lavttas ovdal jiekñuma, muđuid jiekñun sáhtta leat jeahkálii duššadeaddji. Dutkamušaid jelgii jeagelguolbanat eai gierdda muohttaga ja jienja suddama ja ođđasit jiekñuma (Bjerke 2009). Dutkamušain lea bukton ovdan, ahte dakñasiid lassáneapmi ja gilvu doalvu eallinsaji jeahkális ja dat sáhtta noahkut mielddisbuktit jeagelguolbaniid játnama (Cornelissen ee. 2001).

Árvvoštallamiid jelgii čuohtejagiloahpa rádjái Giehtaruohttasa duottarluonddušlájat rievdaohtet ođđalágán, muhtinlágán hybridan, main šaddet leat dáláš alpiinnalaš šattolašvuolta, masa gullet dakñasat, sepmolat ja jeahkátat sihke sitnonađat šattut, maidda ovtastuvvá davviboreálalaš gieddešattolašvuolta. Davviboreálalaš gieddešattolašvuhtii gullet ee. dakñasat, sepmolat ja jeahkátat. Dát šattolašvuolta tiipa sáhtta árvvoštallojuvvot menestuvvat, juos bohccot guhtot guovllus geasset, mii eastada miesttaluvvama ja alla muoraid boahtima guvlui. Dán luonddutiipii gullá šattošlájaid gaskavuolta gilvu ja biodiversiteahta nohkkojuvvo geaffut dehege šaddat ovttabealálažžan ja árktalaš šaddošlájat jávket (Virtanen ee. 2017). Duottarbálljáš jávká earret alimus várrečohkaid, balsat suddet, eaige jasat šat livčče obanassiige.

“Boazuhan gal eastada miesttaluvvama, dat duolbmui miestagiid ja guohtu lastavuvddiid. Boazu veahkeha das, ahte dálkkádatrievdan ii boađe nu jođánit.”

Dálkkádatrievdan buktá šattolašvuolta nuppástusaid ja buktá ođđa riskkaid infrastruktuurii ja maid turismii, daningo molsahuddi dilit lasihit riskkaid ee. muohtauđđasiidda. Dulvan, lassánan biekkat ja váttas dálvedilit ovttas lassáneaddji johtalusain buktet dorvvolašvuolta riskkaid ee. Giehtaruohttasa luddii, gos lea olu lossa johtalus ja ollislaččat galggalii árvvoštallojuvvot maid geinnodagaid dorvvolašvuolta dálkkádatrievdama geahččanguovllus.

“Dát lánvaevttohus ii goaza dálkkádatrievdama, ii leat suvdilis ovdáneami mielde, muhto atná ávki oanehis áiggi meriin. Oanehis ávki, muhto guhkesáigge biehtadahkes váikkuhusat. Muhto boazuhan gal dikšu luonddu, dat duolbmui miestagiid ja guđoda badjeeatnamiid šattuid ja láhčá guđodemiinis saji jeagelšaddui. Dat dego duddjo alccesis guohtuneatnamiid duoddariin. Visot duot eatnamat, gos oaidná fiinna gittiid, nu boazuhan dat lea daid dahkan. Ja go boazu šaddá čáhkket, nu vierrošlájat ja ruskarásit besset fas váldit saji.”

Jearahallamiin bođii ovdan, ahte dálkkádatrievdan sáhtálii buoremusat váldit vuhtii lánvaráhkadeamis nu ahte dorvvastuvvojit bohccuide dárbaheami guohtuneatnamat.

“Dát lánvaevttohus ii váldde moktege vuhtii dálkkádatrievdama. Váttasnuhtta baicca dasa vuogáiduvvama. Boazodoallu dárbbaha viiddes eatnamiid, mii dárbbahit researvaeatnamiid dan váste, ahte dálvedilit hedjonit, dego go eananvuodđu jiekñu. Lánvaevttohus ja dálkkádatrievdan buktet ovttas kumulatiivvalaš váikkuhusaid. Iige motoriserejuvvon turismma doarjun ja lasiheapmi leat dálkkádatrievdamii vuogáiduvvama dáfus jierpmálaš. Lea sealvi, ahte juos lánvavárreamat lassánit, šaddovistegásat lassánit guovllus, iige dat lea buorre ášši.”

Boazodoallu gilvala ealáhussan eallinsajis eará ealáhusaiguin, maid guovloekonomalaš váikkuhus lea numerálaččat boazodoalu eanet mearkkašahtti, dego turismin ja infrastruktuurafidnuid oasil. Boazu lea čielga imagodahkki turismii ja turisttaid beroštumi čuozáhat (Näkkäljärvi ee 2020). Boazu lea dehálaš ealli earret sápmelaččaide, muhto maid árktalaš luonddu biodiversitehtii, daningo boazu goahcá guđodemiinis duottarluonddu miesttaluvvamis ja árrá boahttišlájaid boahtima duottarguvlui bajásdoaladettiinis guovllu lunddolaš biotohpaid sihke duottarluonddu jalgadassan. (Kaarlejärvi ee. 2015). Bohccuid geasseguohtumiin sáhtta bajásdollojuvvot duottarluondu jalgadin ja dorvvastuvvot suonjardeami alla speadjaluvvan

(albedo). Bohccuid guođoheapmi váikkuha nappo suonjardandássededdui ja muohttaga suddanlehttui. Eatnamiin, main šattolašvuolta ollá muohtagokčasa badjel, muolta suddá jođáneappot go eatnamiin, main lea dušše vuollegis šattolašvuolta (Cohen ee. 2013). TUNDRA-dutkanprošeavttas lea čielggaduvvon bohccuid guohtuma miehtemielalaš váikkuhus dálkkádatriedama goahcamii ja duottarluonddu bajásdoallamii ja evttohuvvon plánejuvvon bohccuid guođoheapmi luonddusuodjalanreaidun (Käyhkö & Hortskotte 2017).

Giitosat

Giit´eatnat Nils-Matti Vasarai, Juha Tornensisii, Tuomas Aslak Juusoi, Per Antti Labbai ja Mihkal Valkeapääi sin atnin áiggis ja čilgehusa váste addin dieđuin. Earenoamáš giitosat Nils-Matti Vasarai ja Mia Vasarai čuovgagovaid luobaheamis čilgehusa atnui.

Gáldut

Aarseth, B. 1989, "Grenseoppgjørene og konsekvensane av disse for den nordsamiske bosetting i Norge" in *Grenser i Sameland. Samiske samlingar, bind XIII*, ed. B. Aarseth, Norsk folkemuseum, Oslo, pp. 43-83.

Anttonen, M., Kumpula, J. & Colpaert, A. 2011, "Range Selection by Semi-Domesticated Reindeer (*Rangifer tarandus tarandus*) in Relation to Infrastructure and Human Activity in the Boreal Forest Environment, Northern Finland." *Arctic*, vol. 64, no. 1, pp. 1-14.

Bjerke, J.W. 2009, "Ice encapsulation protects rather than disturbs the freezing lichen." *Plant Biology*, vol. 11, no. 2, pp. 227-235.

Clarke, E.D. 1997, *Matka Lapin perukoille 1799*, IdeaNova, Lahti.

Cohen, J., Pulliainen, J., Ménard, C.B., Johansen, B., Oksanen, L., Luojus, K. & Ikonen, J. 2013, "Effect of reindeer grazing on snowmelt, albedo and energy balance based on satellite data analyses", *Remote Sensing of Environment*, vol. 135, pp. 107-117.

Cornelissen, J.H.C., Callaghan, T.V., Alatalo, J.M., Michelsen, A., Graglia, ee.2001, "Global change and arctic ecosystems: is lichen decline a function of increases in vascular plant biomass?" *Journal of Ecology*, vol. 89, no. 6, pp. 984-994.

Franke, Anna Katharina, Pasi Aatsinki, Ville Hallikainen, Esa Huhta, Mikko Hyppönen, Vesa Juntunen, Kari Mikkola, Seppo Neuvonen & Pasi Rautio 2015, "Quantifying changes of the coniferous forest line in Finnish Lapland during 1983–2009". *Silva Fennica* 49(4): *article id 1408*. DOI: 10.14214/sf.1408

Helle, T., Hallikainen, V., Särkelä, M., Haapalehto, M., Niva, A. & Puoskari, J. 2012, "Effects of a holiday resort on the distribution of semidomesticated reindeer." *Annales Zoologici Fennici*, vol. 49, no. 1-2, pp. 23-35.

Helle, T. & Kojola, I. 2008, "Demographics in an alpine reindeer herd: effects of density and winter weather", *Ecography*, vol. 31, no. 2, pp. 221-230.

Jaakkola, J., J.K., Juntunen, S. & Näkkäläjärvi, K. 2018, "The Holistic Effects of Climate Change on the Culture, Well-Being, and Health of the Saami, the Only Indigenous People in the European Union", *Current Environmental Health Reports*, vol. 5, no. 4, pp. 1-17.

Jepsen, J.U., Hagen, S.B., Ims, R.A. & Yoccoz, N.G. 2008, "Climate change and outbreaks of the geometrids *Operophtera brumata* and *Epirrita autumnata* in subarctic birch forest: evidence of a recent outbreak range expansion." *Journal of Animal Ecology*, vol. 77, no. 2, pp. 257-264.

Kaarlejärvi, E., Hoset, K.S. & Olofsson, J. 2015, "Mammalian herbivores confer resilience of Arctic shrub-dominated ecosystems to changing climate", *Global Change Biology*, vol. 21, no. 9, pp. 3379-3388.

Kopistoo, L., Virtanen, T., Pekkanen, K., Mikkola, K. & Kauhanen, H. 2008, *Tunturimittarituhotkimus Käsivarren alueella 2004–2007*, Metlan työraportteja 76. Metsäntutkimuslaitos, Helsinki.

Korpijaakko, K. 1989, *Saamelaisten oikeusasemasta Ruotsi-Suomessa : oikeushistoriallinen tutkimus Länsi-Pohjan Lapin maankäyttöoloista ja -oikeuksista ennen 1700-luvun puoliväliä*, Lakimiesliiton kustannus, Hki.

- Korpijaakko-Labba, K. 2000, *Saamelaisten oikeusasemasta Suomessa : kehityksen pääpiirteet Ruotsin vallan lopulta itsenäisyyden ajan alkuun*, Sámi instituuthta, Kautokeino.
- Kumpula, J., Siitari, J., Siitari, S., Kurkilahti, M., Heikkinen, J. & Oinonen, K. 2019, *Poronhoitoalueen talvilaitumet vuosien 2016-2018 laiduninventoinnissa. Talvilaidunten tilan muutokset ja muutosten syyt*, Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus X/2019, Luonnonvarakeskus, Helsinki.
- Käyhkö, J. & Hortskotte, T. 2017, *Reindeer husbandry under global change in the tundra region of Northern Fennoscandia*, University of Turku, Turku.
- Linkola, M. 1965, *Enontekiön lappalaisten muuttoasutus ja poronhoito. Keräelmä. Museoviraston kansantieteellinen käsikirjoitusarkisto, Helsinki.*
- Linkola, M. 1972, *Enontekiön lappalaisten poronomadismi : poronhoidon ja asutuskuvan kehitys Enontekiön Lapin paliskunnan alueella rajansuluista vuoteen 1965*, Etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto.
- Mikkonen, S., Laine, M., Mäkelä, H.M., Gregow, H., Tuomenvirta, H., Lahtinen, M. & Laaksonen, A. 2015, "Trends in the average temperature in Finland, 1847–2013", *Stochastic Environmental Research and Risk Assessment*, vol. 29, no. 6, pp. 1521-1529.
- Nieminen, M. & Heiskari, U. 1989, "Diets of freely grazing and captive reindeer during summer and winter", *Rangifer*, vol. 9, no. 1, pp. 17-34.
- Näkkäläjärvi, K. 2000, "Yhteisöelämä perustui siita- eli lapinkyläjärjestelmään" in *Siiddastallan – Siidoista kyliin. Luontosidonnainen saamelaiskulttuuri ja sen muuttuminen.*, eds. J. Pennanen & K. Näkkäläjärvi, Publication of the Inari Sámi Museum ; 3., Sámi museum, Inari, pp. 138-147.
- Näkkäläjärvi, K. 2013, *Jauristunturin poropaimentolaisuus : kulttuurin kehitys ja tietojärjestelmä vuosina 1930–1995*, University of Oulu.
- Näkkäläjärvi, K., Juntunen, S. & Jaakkola, J.J.K. 2020, *SAAMI – Saamelaisten sopeutuminen ilmastonmuutokseen -hankkeen tieteellinen loppuraportti*, Valtioneuvoston kanslia, Helsinki.
- Parkinson, A.J. & Evengård, B. 2014, "Climate Change and health in the Arctic" in *Climate Change and Global Health*, ed. C.D. Butler, CAB International, United Kingdom, pp. 206-217.
- Pennanen, J. 2000, "Suurporonhoito muutti tunturisaamelaisten lapinkylä" in *Siiddastallan – Siidoista kyliin. Luontosidonnainen saamelaiskulttuuri ja sen muuttuminen.*, eds. J. Pennanen & K. Näkkäläjärvi, Publication of the Inari Sámi Museum 3, Sámi museum, Inari, pp. 168-170.
- Ruosteenoja, K. 2016, "Climate projections for Finland under the RCP forcing scenarios", *Geophysica*, vol. 51, no. 1-2, pp. 17-50.
- Ruosteenoja, K., Räisänen, J. & Pirinen, P. 2011, "Projected changes in thermal seasons and the growing season in Finland", *International Journal of Climatology*, vol. 31, no. 10, pp. 1473-1487.
- Ruosteenoja, K., Räisänen, J., Venäläinen, A. & Kämäräinen, M. 2015, "Projections for the duration and degree days of the thermal growing season in Europe derived from CMIP5 model output", *International Journal of Climatology*, vol. 36, no. 6, pp. 3039-3055.

Ruosteenoja, K., Vihma, T. & Venäläinen, A. 2019, *Projected Changes in European and North Atlantic Seasonal Wind Climate Derived from CMIP5 Simulations*, American Meteorological Society.

Ruosteenoja, K., Markkanen, T. & Räisänen, J. 2020, "Thermal seasons in northern Europe in projected future climate", *International Journal of Climatology*, vol. n/a. Ruosteenoja, K. 2016, "Climate projections for Finland under the RCP forcing scenarios ." *Geophysica*, vol. 51, no. 1-2, pp. 17-50.

Vuorinen, KEM, Oksanen, L, Oksanen, T, Pyykönen, A, Olofsson, J, Virtanen, R. Open tundra persist, but arctic features decline—Vegetation changes in the warming Fennoscandian tundra. *Glob Change Biol.* 2017; 23: 3794– 3807. <https://doi.org/10.1111/gcb.13710>

Weladji, R.B. & Holand, O. 2006, "Influences of large-scale climatic variability on reindeer population dynamics: implications for reindeer husbandry in Norway", *Climate Research*, vol. 32, no. 2, pp. 119-127.

Čuovus 1 Miehtanskovvi

MIEHTAN LEAHKIT INFORMÁNTAN GILBBESJÁVRRRI OASSEOPPALAŠLÁVA VÁLMMASTALLAMA VÁSTE

Eanodaga gieldda lea dingon čilgehusa Gilbbesjávrrri oasseoppalašláva ráhkadeami váste sámi kultuvrras ja boazodoalus lávvaviidodagas sihke lávas ovdanbuktojuvvon doaimmaid váikkuhusain sámi kultuvrii ja boazodollui. Čilgehusa dahká Klemetti Näkkäljärvi.

Jearahallanmateriála adnojuvvo oppalašgovvádusa ráhkadeapmái sámi kultuvrras ja boazodoalus lávvačilgehussii. Dasa lassin dieđut adnojuvvojit láva váikkuhusaid árvvoštallama váste. Loahpalaččat Eanodaga gielddá mearrida, mat áššit váldojuvvojit loahpalaš lávvačilgehussii mielde.

Jearahallamat báddejuvvojit čilgehusbarggu váste.

Bohtosiid juohkin

Jearahallamiin čohkkejuvvo deahtta čilgehus ja dat luobahuvvo Eanodaga gildii cuoŋománu loahpas. Čilgehus lea suomagillii ja das lea sámegeielalaš čoahkkáigeassu. Čilgehus doaimmahuvvo informánttaid atnui go dat lea válmmas.

Munnje lea mitaluvvon jearahallama ulbmil ja ollahuhttin ja mieđan leat jearahallanvuložin

Informánta namma: _____

Beaivemearri: _____

Vuolláičálus: _____

Čuovus 2 Gažaldagat

- 1) Maid háliidivččet, ahte lávas buktojuvvollii ovdan boazodoalu ja sámi kultuvrra historjjás ja joatkevašvuodas Giehtaruohttasa guovllus?
- 2) Govvit guovllu boazodoalu, mii lávas galggalii váldojuvvot vuhtii boazodoalu dáfus?
- 3) Govvit guovllu sámi kultuvrra, mii lávas galggalii váldojuvvot vuhtii sámi kultuvrra?
- 4) Mot lávas ovdanbuktojuvvon doaimmat váikkuhit boazodollui? Turisma, luopmohuksen, geinnodagat?
- 5) Merke gártii boazodollui ja sámi kultuvrii dehálaš eatnamiid.
- 6) Leatgo lávvamerkemat du mielas riehta sámi kultuvrra ja boazodoalu dáfus?
- 7) Mot lávain sáhtta dorjojuvvot sámi kultuvrra ja boazodoalu vuogáiduvvan dálkkádatrievdamii? Leago dat vejolaš?
- 8) Makkár boahhteáiggi háliidat sámi kultuvrii ja boazodollui guovllustat?
- 9) Mot dálkkádatrievdan váikkuha du mielas boahhteáiggi eanangeavahussii?
- 10) Go geahčat lávvagártta, nu leago lávas váldojuvvot vuhtii dár bahassii bures dálkkádatrievdan?
- 11) Mat leat du mielas lávvaevttohusa váikkuhusat sámi kultuvrii ja boazodollui?
- 12) Juos váikkuhusat leat biehtadahkkásat, mot daid sáhtálii oažžut nu unnin go vejolaš?
- 13) Mot váikkuhusaid árvoštallamis galggale váldojuvvot vuhtii váikkuhusat sámi kultuvrii ja boazodollui?
- 14) Leago iežá, maid háliidivččet buktit ovdan lávvaráhkadeamis?